

Dobszay László

Egy ideális egyházmegye liturgikus élete (Az erdélyi zsinat elé)

Először megriadtam a megtisztelő felkéréstől, hogy a gyulafehérvári zsinat előkészítését segítő javaslatokat tegyek a liturgiára és az egyházzeneire vonatkozóan. Ahhoz, hogy egy hatalmas, történelmi múltú és felbecsülhetetlen szellemi értékeket hordozó főegyházmegye legfontosabb élettevékenységéről, a szent kultuszról hasznos és helytálló véleményt mondjak, ott kellene élnem, évtizedek óta kellett volna közvetlen tapasztalatot szereznem.

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke.

Végül azonban, egészen másként közeledve a kérdéshez, mégis bátorságot merítettem. Ha ugyanis éppen abból indulok ki, hogy *nem* ott élek, hogy *nem* ismerem közletről a főegyházmegye életét, akkor fel is vagyok mentve attól, hogy minden javaslatomat az azonnali megvalósíthatóság mérlegére tegyem. Akkor kiindulhatok abból, hogy a megtisztelő felkérés módot adott arra, hogy a liturgia és az egyházzene tanulmányozásában eltöltött sok évtizedes tapasztalatomat összefoglaljam, s Gyulafehérvárnak nagy tisztelettel átnyújtsam. A nekem szóló kérdést ekkor így fogalmazhatom át: milyen lehetne —legalábbis szerintem— egy egyházmegye ideális liturgikus és egyházzenei élete a XXI. században? Elfeledkezve mindarról a kedvezőtlen fejleményről, melyet az utóbbi években külső és belső okok következtében elszenvedünk, arra figyelhetünk, hogy mire tanítanak liturgiánk történetének legszebb fejezetei? Hogyan lehet abból tanulva —de egészen a mai korban élve— a mai kor betegségeire gyógyszert rendelni?

A kérdés ilyen feltevése az említett hátrányok mellett azzal a különleges előnnyel is jár, hogy nem kell taktikai szempontokra tekintettel lennem, s megalkuvás nélkül elmondhatom azt, amit jónak látok. Ha feladatomban így fogom fel, akkor az afféle kérdések megítélését, hogy „mit lehet ebből megvalósítani ma és mit csak holnap?“, „mi tűnik megvalósíthatatlannak vagy csak módosítva megvalósíthatónak?“, „mi a legsürgősebb, s mi az, ami még várhat?“ átengedhetem azoknak, akik az erdélyi egyházmegyében élnek, dolgoznak, s az életkörülményeket jól ismerik.

Lehetséges, hogy az olvasó az alábbiakat első látásra megvalósíthatatlannak fogja ítélni. S valóban megvalósíthatatlanok, de csak akkor, ha az elhatárolás nincs meg hozzá. Tapasztalatom szerint azonban, ha valaki eltökélten s szorgalommal megkezd a liturgikus nevelést és a liturgikus élet megújítását, munkája néhány éven belül nem várt áldásos eredményeket hoz. Ennek oka az, hogy a liturgia nem rész, hanem valami egész. Ami organikus egész, az mindig több, mint a részek összege; ilyen esetben a hatások hatványozottan érvényesülnek.

A Szentlélek ihletésére hagyatkozó bátorságot kell tanúsítani, s akkor az, ami ma megvalósíthatatlannak látszik, holnap természetes, nélkülözhetetlen életelemmé válik.

Az alábbi fejezeteket a zsinat előkészítő bizottsága számára fogalmaztam meg. A stílus egyenetlen: hol rendelkező, hol magyarázó, hol megokoló. A fogalmazás a szükségesnél bővebb és igényesebb. Ha a javaslatból a zsinat valamit elfogad, arról már lehet egyszerűbben és rövidebben rendelkezni. Ugyanakkor azonban úgy látom, hogy a rövidebben megfogalmazott rendelkezés mellé szükséges lenne egy hivatalos (vagy félhivatalos) kommentárt is adni, nehogy értetlenséggel vagy félreértéssel fogadják a papok és munkatársaik magát a rendelkezést.

In nomine Domini kezdjük hát hozzá!

I. Alapvetés

A. Elvek

Habár a liturgiára vonatkozó igazságokat római egyház ismételten kifejtette, s azokat az egyházmegyei zsinatnak nem kötelessége megismételni, a mai, zavaros eszmékkel teli korban néhány elvet hangsúlyoznunk kell annak érdekében, hogy az egyházmegye papjai és azok segítői a legfontosabb kérdésekben *azonos* elveket valljanak. Amint a matematikában sem lehet tisztázatlan alapelvekből helytálló levezetésekhez jutni, úgy nem lehet helyes gyakorlati következtetéseket levonni, ha néhány alapelvben nem gondolkozik azonosan az egyházmegye papsága. Itt nem általánosságban vett elvekről, teológiai igazságokról beszélünk, hanem néhány olyan pontról, amely a liturgiát fenyegető mai veszélyekkel kapcsolatosak.

1. A liturgia legfőbb célja

A liturgia legfőbb célja az Isten dicsőítése (főként a szentmisében és a zsolozsmában), valamint az emberek megszentelése (elsősorban a szentségek által). A liturgiának van oktató-nevelő funkciója is, de az alárendelt a főcélnek. A liturgia elsősorban nem azzal oktat, hogy alkalmat ad a papnak az oktatásra (annak megvannak a maga alkalmi), hanem teljes mivoltával: azzal, hogy az embert bekapcsolja az istendicsőítésbe, belevonja a szent cselekményekbe, részelteti az Egyház életének e csúcspontjában, megmutatja neki a liturgia szimbólumait, feltárja előtte az Egyház által hitelesített szent szövegeket. Sőt ezen túl, a liturgia pusztán azzal, hogy *van*: tanúsítja Isten fölségét, transzcendenciáját, személyes voltát, Isten misztériumait és a túlvilág létét.

Ennek következtében a liturgia nem arra való, hogy a pap vagy a közösség által kiválasztott tantételt illusztráljon. Egyes nyugati részegyházak gyakorlataival szemben leszögezzük: sem a papnak, sem a közösségnek nincs joga arra, hogy a liturgiát valamely „téma” bemutatásának jegyében állítsa össze. Ez a liturgia egyetemes jelentőségének s mondanivalójának bűnös összezsugorítása lenne.

2. A igazi liturgia és az igazi hit kapcsolata

A liturgia nem végezhető mélységes istenhit nélkül. A liturgiát a közösség tanítására vagy buzdítására felhasználni emberi szempontokat követve, voltaképpen hit nélkül is lehet. Ezzel azonban emberi léptékek közé szorítjuk önmagunkat és a közösséget, a szent cselekményt pedig evilági szervezet gyűléséhez tesszük hasonlónak. Ahhoz azonban a liturgiát a közvetlenül belátható emberi haszonra (akár pasztorális vagy lelki haszonra) való tekintet nélkül végezzük, benne Isten „öncélú” dicsőítését keressük, ahhoz a meggyőződéshez, hogy az Egyház szavai és cselekményei önmagukban, objektív módon alkalmasak Isten dicsőítésére, minden elhomályosítás nélküli, mélységes hitre van szükségünk.

Ehhez hinnünk kell abban, hogy Isten a mindenség Alkotója, Atyja, aki Fiát küldte megváltóként és a Szentlelket adja megszentelőként. Hinni kell, hogy az Egyház nem csak látható embertömeg, hanem Krisztus szent Jegyese, aki liturgiájában isteni Vőlegényével egyesül (amennyire ez a földön egyáltalán lehetséges), s vele egyesülten magasztalja az Atyát.

Ez a tiszta „liturgikus hit” különösen világos lesz a határhelyzetekben. Ilyen határhelyzetben mutatja meg például hitét az, aki részvétlen közegben is hűségesen végez istentisztelet, aki a liturgiának az emberi szem előtt eltakart elemeire is gondot visel, aki elfogadja a liturgia szent pazarlását (vö. Mt 26, 9), aki kész erőfeszítéseket tenni a liturgia lehető legmagasabb színvonaláért (nyelvben, zenében, művészetben, oltárszolgálatban, az ezekhez szükséges gyakorlásban, fegyelemben s figyelemben). Ha nem él teljes világossággal bennünk az a hit, hogy a liturgiában végső soron maga a teremtő Isten cselekszik, akkor a liturgiát semmi sem menti meg attól, hogy valami önbuzdító (vagy önszórakoztató) másorrá alakuljon át.

A liturgia katolikus felfogása szerint Isten nem szorul rá a mi dicsőítésünkre, de Fia által mégis elfogadja az Egyház makulátlan dicséretét. Csak ez a katolikus liturgia-tudat képes elkerülni két túlzást, két liturgiai eretnekséget: a mitikus liturgia-felfogást (mely mintegy kényszeríteni akarja a rítussal az Istent, s így ellentétes a katolikus felfogás első tételével) és az agitatív liturgia-felfogást (mely nem hisz az istendicséret objektív értékében, annak értékét az emberekre gyakorolt hatással méri, és így ellentétes a katolikus felfogás második tételével).

3. A liturgia alanya az egész Egyház

A liturgiában Krisztus, a Fő az ő Testével egyesülten dicsőíti az Atyát, és az isteni életet árasztja szét tagjaiban. A liturgia alanya tehát nem a helyi egyház, még kevésbé a kis-közösség, hanem mindig az Egyház a maga egészében. (A helyi egyház, az ad hoc közösség annyiban a liturgia alanya, amennyiben ontológiailag is, szellemileg is az egyetemes Egyház része). A liturgia szavaiban, jeleiben az fejeződik ki, amit az *Egyház* gondol, érez és cselekszik, mégpedig elsősorban az üdvösség örök és változhatatlan dolgában gondol, érez s cselekszik. A liturgia elsőrendű tárgya nem a *mában* egzisztál, hanem az *örökben* és ennek földi vetületeképpen: a *mindig*-ben. A liturgia *nyelvének* (szavaknak és jeleknek) természetesen van idő és hely szerint változó összetevője is. De amiről e nyelv beszél, az szinte teljes egészében kortól s helytől független.

Különös fontossága van e szempontból a liturgikus szövegek és jelek *egyetemes* (koron és téren felül álló) *funkciójának*. Az Egyház hittudatát legteljesebben s legmélyebben liturgiája tartalmazza. Ha bármely kor, intézmény, ember kapcsolatba akar kerülni e legmélyebb s legteljesebb hittudattal, odaléphet a liturgia forrásaihoz, feltéve, hogy ezeket a forrásokat tisztán tartjuk. Ezért a szavak és jelek értéke és jogosultsága nem mérhető le egyoldalúan azon, hogy azokat az itt-és-most közösség vagy az „átlagember” érti-e vagy sem. Az itt-és-most közösség és az „átlagember” (miként minden közösség és minden ember) egy bizonyos mértékig érti e szavakat és jeleket. De e szavak és jelek akkor is tartalmazzák, megőrzik és potenciálisan közvetítik e hittudatot, hogy ha nem mindenki érti őket azonos mélységben. Jóvátehetetlen bűn e jeleket és szavakat az itt-és-most közösség vagy az „átlagember” érdekében leszállítani magas helyükről, s ezzel kiüresíteni őket. E szavaknak és jeleknek meg kell maradniuk a maguk objektív tökéletességében, hogy minden kor, intézmény, egyén meríthessen e forrásból. A liturgikus pedagógia dolga, hogy az itt-és-most közösség, az „átlaghívő” (de nem okvetlenül a kívülálló „átlagember”) minél többet felfogjon e felfoghatatlanul gazdag tartalomból.

A tanításnak és lelki buzgóságnak a liturgián kívül is számos eszköze van (népájtatosságok, magánimák, missziók, stb.). Ezek által táplálva a közösség elfogadja (mint ahogy minden korban elfogadta), hogy a liturgia ennél több, s olyan titkokat is hordoz, melyeket ő sejt, de nem ért teljességgel. Ugyanakkor mindig megvoltak azok a hívő-csoportok is, akik lelkeségét éppen a liturgia táplálta, mégpedig nem felhígított mivoltában, hanem hiteles teljességében.

4. Az egyházmegye és minden plébánia elsősorban: kultuszhely, minden más csak másodsorban

A II. Vatikáni Zsinat deklarációja szerint az Egyház életében a liturgia a forrás és a csúcspont, melyből minden származik és amelybe minden összefut (Liturgikus Konstitúció, a következőkben: LK, 10. és 7. paragrafus). Ebből következik, hogy az egyházmegyét és minden plébániáját úgy kell tekintenünk el-

sősorban, mint kultuszhelyet, melynek *szentségi életéből* sugárzik ki a kateketikai és a karitatív tevékenység. Ott, ahol a liturgiát másodlagos dolognak (egyes szakemberek kedvtelésének) tartják, ott, ahol a liturgikus életre csak maradék-figyelem és maradék-energia jut, ott, ahol a liturgia és liturgikus munka részleteire nem ügyelnek, ott beszélhetünk vallásilag motivált világi mozgalomról, de nem Egyházzól.

A négy alapelvet pozitív és negatív oldalról így foglalhatjuk össze:

1. A liturgia célja Isten dicsőítése és az ember megszentelése — ennek szellemét meg kell védeni az agitatív liturgia-felfogás ellen.

2. A liturgia célját csak a teljes hit képes elfogadni — a liturgia hasznossági felfogása a csökkent hit jele.

3. A liturgia alanya az Egyház: a Fő és a Test — az egyetemes Egyház mondanivalóját nem lehet a helyi egyház igényeire redukálni.

4. A liturgiát az egyén és a közösség vallási életének középpontjaként kell tekinteni és ápolni — „operi Dei nihil praeponetur” (az istentiszteletnek semmi más dolgot elébe tenni nem szabad; Szt. Benedek).

B. A gyakorlat biztosítékai

Az egyháztörténelem arról tanúskodik, hogy maradandó értékek, nemzedékeket megtartó hagyományok csak akkor keletkeztek, ha ezek rendszeres gyakorlatának *intézményes* kereteit biztosították. Liturgikus fegyelem és liturgikus intézmények nélkül nincs liturgikus kultúra.

Ma azért nem élnek a maradandó értékek és megtartó hagyományok, mert a pasztorális gyakorlat rövid életű egyéni kezdeményezéseknek van kiszolgáltatva. Az egymást váltó papok gyakran más és más szokásokat honosítanak meg, a szomszéd templomok ismét más gyakorlatot követnek, ezzel egymás hatását rontják le. Lehetetlenné teszik a helyes szokások és bennük rejlő felfogások elsajátítását; kárba megy az egyik szokásrend elsajátítására fordított idő és energia; a hívekben bizalmatlanságot ébreszt a változó gyakorlat; a generációk egymás közti érintkezéséből származó tanulási folyamat megszakad. A zsinat után a liturgiában amúgyis olyan szakadás keletkezett, mely 2–3 évszázados (de sok tekintetben 1400–1500 éves) hagyományokat ingatott meg.

Ugyanakkor valóban nem elég a meglévő szokásokhoz ragaszkodnunk, hanem az új helyzetben egy új, de tartós, ha lehet, a réginél legalább nem rosszabb liturgikus hagyomány alapjait kellene ma lerakni. Emiatt kétszeresen is fontos lenne, hogy a gyakorlati folytonosság intézményes biztosítékait —ha már egyetemesebb szinten, úgy látszik, egyelőre reménytelen— legalább egyházmegyei szinten megteremtjük. Ennek elemei:

1. Az főegyházmegye térbeli egysége

Az egység, ha jó dolgot szolgál, a legnagyobb áldás, ha rosszat, a legnagyobb átok. Azon dolgozzunk tehát, hogy az egyházmegye templomait a jó dolgokban való egység kösse össze. Legyenek egyek mindenben, kivéve azokat a dolgokat, ahol komolyan megindokolható a különbözőség.

Az egység *színterének és tartalmának* egymással arányosnak kell lennie: vagyis a legfontosabb és legáltalánosabb dolgokban az egész Egyház egységéhez kell tartanunk magunkat; ezen belül a magyar liturgiátörténet számos jó szokása méltó a megőrzésre; az egyházmegyén belüli egység már sok apró részlemre is kiterjeszkedhet; végül egy-egy gyakorlati megoldás megállapítása az egyes templomokra marad.

2. Az időbeli egység, vagyis a folyamatosság

A jó szokások csak akkor vernek gyökeret és csak akkor hoznak termést, ha hosszú időn át megőrzik őket. Bizonyos szokásoknak évszázadokon át folyamatosan kell hatniuk. Még a kisebb jelentőségű jó szokásoknak is évekre vagy éppen egy emberöltőre van szükségük ahhoz, hogy igazán kifejtsék hatásukat. (Természetesen ismét igaz: ez a folyamatosság a rossz szokások esetében átok, a jó szokások esetében áldás.) Ha egy liturgikus szokás csak addig tart, ameddig egy adott pap szolgál egy templomban, akkor ott sohasem alakul ki termékeny rend. A liturgikus reformok által bevezetett szokásokat el lehet rendelni egyik vasárnapról a másikra, de az igazán fontos előrehaladást érlelő szokás, tudás csak sok éves elmélyedéssel építhető be a közösségbe. Ha az egyházmegye térbeli egysége megvalósul, akkor könnyebb megvalósítani az időbeli egységet is, hiszen a személyi változások nem rendítik meg a már kialakult jó szokásokat.

De az időbeli folytonosságot a liturgiátörténet tanúsága szerint meg lehet erősíteni egy kiváló eszközzel: a *consuetudinariummal*. A *consuetudinarium* egy egyházi intézmény gyakorlati liturgikus életének, tapasztalatainak normatív följegyzése. Ilyen följegyzésekben az egyházmegye és annak keretein belül minden egyes templom rögzítheti, hogy a magasabb szintű liturgikus előírásokat gyakorlatilag hogyan valósítja meg. A *consuetudinariumot* nem egyetlen személy alkotja, hanem egy liturgikus testület (lásd alább!); ugyanez a testület biztosítja annak folyamatos érvényét és rendezett változásait is.

3. A hagyományozás intézményes és pénzügyi biztosítékai.

Az egyéni buzgóság semmivel sem pótolható. Ez adja minden cselekvéseink minőségét.

De a cselekvések rendszerességét, megbízhatóságát nem lehet egyéni buzgóságra hagyni. Az egyéni buzgóságot lehet remélni, de arra nem lehet számítani. Ha az Egyház tanítása, szentségei, fegyelme, jogrendje egyéni buzgóságra épült volna, mindez régóta elenyészett volna. Aki látja a megromlott emberi

természet gyöngeségét, ingatagságát, rosszra és restségre való hajlamát, az tudja, hogy a jóban való állhatatos megmaradásnak szilárd támaszra van szüksége.

A támasz: az intézmény. A liturgikus rendelkezések minden eleméhez egy olyan intézményt (testületet, intézményesen biztosított személyt és működési technikát) kell rendelni, mely megbízható napi gyakorlatával, jó értelemben vett rutinjával, ugyanakkor felkészültséggel, felelőséggel, és felelősségre vonatkozóan gondoskodik a rendelkezések ernyedetlen megtartásán. Ezt az intézményt az illető rendelkezés természetének és a különböző szintű egyházközségeknek megfelelően kell megjelölni (lásd alább!).

Míthogy pedig emberek vagyunk, nem szabad restellnünk a lelkiek és anyagiak kapcsolatát. Ha az anyagiak indokoltak a pap, a kántor folyamatos tevékenységének biztosítására, akkor más esetekben sem szabad egy hamis spiritualizmus nevében elutasítanunk ezt a biztosítékot. Nem arról van ugyanis szó, hogy valakinek vallásos kötelességeinek teljesítéséért adjunk pénzt (noha úgy gondoljuk, enélkül is eljönne misére, buzgóságból is ellátná az adott szolgálatot). Hanem azt akarjuk az anyagi juttatással biztosítani, hogy az illető rendszeresen, megbízhatóan, felkészülten, a vállalt istentisztelet időpontjában fogja ellátni feladatát, és erre elkötelezi magát egy emberi szerződés erkölcsi erejével is.

A főegyházmegye liturgikus megújítása tehát akkor fog sikerülni, ha

1. Biztosítható az egyházmegye egységes gyakorlata;
2. biztosítható, hogy a liturgia elemei folyamatos gyakorlattal meggyökereszenek;
3. biztosítható, hogy a liturgikus feladatok ellátását tagozott, felelős intézményrendszer garantálja.

C. Erdély útja

Erdély katolikus egyháza méltán élvez nagyrabecsülést erős hite, állhatatossága, egyházas lelkülete, fegyelmezett papsága és mélyen vallásos hívei miatt. Tiszteletre méltó vonásai közé tartozott századokon át való kitartása istentiszteleti és énekes hagyományában, továbbá az a nemes törekvés, hogy a kor által adott kereteken belül a liturgia számos elemét beépítette a nép vallásos gyakorlatába (halotti zsolozsma és temetés, lamentációk, vecsernyék stb.). Erdélynek azonban ma új kihívások közepette kell megmutatni önállóságát, józan ítélőképességét és hagyományainak életerejét:

Az anyaországon keresztül és más utakon számos kártékony liturgikus (vagy inkább: a-liturgikus) szokás, helytelen újítás, önkényesség hatol be Erdélybe is. A gyulafehérvári egyházmegyének ki kell tartania józan, bölcsen mérlegelő, Rómához és saját hagyományaihoz hűséges magatartásában, és a szenzációhajhászással szemben a hűséges napi szolgálatot, a fáradhatatlan szorgalmat kell útfőként választani.

A népi vallásosság tegnapi formái azonban nem elegendőek a zsinati szellemű megújuláshoz. A civilizálódás, a fiatalok szerepvállalása új, tudatosabb kapcsolatot kíván a hívők és az istentisztelet között. Bár a változások sok hátránnyal járnak, új lehetőséget is kínálnak a még jobb, még tökéletesebb felé való haladásban.

Mind hagyományaink mérlegre vételénél, mind az új törekvések meghatározásakor annak kell legfőbb kritériumnak lennie: mi hitelesebb, mi vezet el jobban az Egyház liturgiájának teljesebb megértésére és átélésére, mi tárja fel mélyebben az Egyház valódi lelkiségét. Népies hagyományaink egy része a barokk korban vagy XIX. században gyökerezik. Más elemek sokkal mélyebbre, az őskereszténység termékeny talajába nyúlnak vissza. Liturgikus életünk akkor lesz életerős, akkor lesz valóban jövőt építő, ha az őskeresztény liturgikus elemek erősödnek és gyarapodnak, az erdélyi katolicizmus életébe szervesen beépülnek, a barokk és XIX. századi vagy népies hagyományok pedig a fő feladat megvalósítását, átszínezését, érzelmi átélését segítik.

Az ősi római liturgia szellemében való megújulás egyszerre lesz korszerű s hagyományos, hiszen Erdély mindig is kitüntette magát ez irányú fogékonyságával. Erdély önmaga feladatát nem csak az utánzás, hanem a példaadás formájában is meghatározhatja.

Tehát Erdélynek úgy kell megalapoznia ősi liturgikus életének új korszakát, hogy

1. megőrzi józan ítélőképességét a divatáramlatokkal szemben;
2. ragaszkodik saját legjobb hagyományaihoz, de ugyanakkor határozottan és tette készen megújítja liturgikus életét, mégpedig úgy,
3. hogy a változások ne lefelé, hanem fölfelé (a magasabb vallási minőség s liturgikus kultúra felé), továbbá ne kifelé, hanem befelé (a liturgia tényleges tartalmának minél teljesebb feltárulása felé) vezessenek.

D. A liturgia tartalma

1. A gyulafehérvári főegyházmegye elkötelezi magát a *római rendelkezések* maradéktalan megtartására, a Róma által előírt szertartáskönyvek előírásainak követésére.

2. Ott, ahol a római rendelkezések *választási lehetőséget* engednek, azokat a megoldásokat részesíti előnyben, melyek a körülményekhez képest a liturgia szelleméhez és tényleges tartalmához legméltóbbak, a római egyház tiszteletre méltó hagyományait minél teljesebben közvetítik.

3. E választási lehetőségekkel élve a *magyar és ezen belül erdélyi liturgia* történetének számos eleme kaphat helyet; ezek nem csak hagyományaink ápolásához járulnak hozzá, hanem legtöbb esetben a római liturgia gazdag, értékes örökségének is nagyobb teret adnak.

4. A római liturgia a lényegi egységen belül minden korban teret engedett a rendezett változatosságnak, a hagyományos *külön-liturgiáknak* is. Így például

az ősi hagyományon nyugvó szerzetesrendi liturgiák, a római liturgia egyházmegyei változatai, a népszolozsmák, az officium parvumok a liturgikus jog szerint alkalmazva nem bontják meg, hanem kifejezik és erősítik a római liturgiát, egyben kifejezik és erősítik a szerzetesrend stb. önazonosságát. Ennek megfelelően az általános rendelkezések figyelembe vételével főegyházmegyéinken belül is legitim módon használhatók.

5. Minthogy a *tridentí liturgia* az ősi római liturgiának napjainkig fennmaradt ágazata, és mint ilyen, lényeges vonásaiban egy 1500 éves hagyományt őriz, II. János Pál pápa annak követését 1982-es rendelkezésével jóváhagyta, azzal a feltétellel, hogy használatának célja ne a II. Vatikáni Zsinat elleni protestálás legyen. Ennek megfelelően a tridentí rítus használata a fenti feltétellel az erdélyi főegyházmegyében is legitim, különösen azokban a helységekben, ahol a hívők több templom és azok több miséje között választhatnak. Szabad a tridentí rítus szerinti istentiszteletet részben vagy egészben anyanyelven is végezni (amíg ennek hivatalos fordítása nem készül el, az egyházi jóváhagyással megjelent régebbi fordítások, pl. Szunyogh Xavér F. kétnyelvű miszszáléja használhatók).

NB. Minthogy a II. Vatikáni Zsinat reformjai óta lassanként egy emberöltő telt el, a világon sokfelé megkezdődött a tapasztalatok kiértékelése. Napfényre kerültek a reformok létrejöttének egyes (olykor nagyon is véletlenszerű vagy szubjektív) tényezői. Komoly teológiai, liturgiai és pasztorális szempontú elemzések vették szemügyre egyes elemeit, és egyre több felé hallhatók a kiigazítás, olykor néhány dologban a korábbi liturgiához való visszatérés melletti érvek. Amíg e vizsgálatok kellő tudással, tiszteletadással, az ügy kívánta tapintattal történnek, és amíg gyakorlati engedetlenséghez nem vezetnek, kifogás alá nem eshetnek. A liturgikus reform mai helyzetében az érvényes latin és magyar nyelvű szertartáskönyvek a mérvadóak. Amennyiben a következő évek vagy évtizedek folyamán új helyzet keletkezik, az új magyar kiadásokat a legnagyobb gonddal és hozzáértéssel kell elkészíteni, hogy a liturgikus szövegek tartalmát minél pontosabban közlő, ugyanakkor a magyar szakrális nyelvi stílust megteremtő fordítások szülessenek.

II. A liturgikus testületek

Kétségtelen, hogy a liturgia végzéséért és rendjének megőrzéséért Krisztus utódai, a püspökök és saját templomukban a felszentelt áldozópapok felelősek. De az Egyház története azt mutatja, hogy a liturgikus élet fenntartásában különleges szerep jutott azoknak a *testületeknek*, melyek a személyi változásoktól függetlenek, a személyi változások fölött álló folyamatosság megtestesítői. E szerepet töltötte be évszázadokon át az egyházmegye viszonylatában a *káptalan*. A mai kor viszonyai között célszerűnek látszik az utóbbi évszázadokban némileg formálissá vált káptalanok tevékenységét alapvetően megújítani, és a káptalani-testületi elvet az egyházmegyei kisebb kultuszhelyeire is kiterjeszteni.

Mіндеzen testületek létének értelmét az adja, hogy megbízható állandósággal maguk végzik egész közösségükért (és mivel a világban serénykedő hívek a liturgia egészében részt venni nem tudnak, egyben a közösség *nevében* is) a liturgiát. Ugyanakkor kötelességük a püspök vagy plébános segítségére lenni mindabban, ami a felsőbb rendelkezések által szabályozott liturgikus gyakorlat helyi alkalmazását, a liturgikus élet buzgóságának fenntartását, a felmerülő szükségletek kielégítését, a liturgikus és zenei oktatás szervezését illeti.

A. A székesegyház és a székeskáptalan

A székesegyház és egyben az egész egyházmegye meghatározó liturgikus testülete a *székeskáptalan*. Életének megújítása azt kívánja, hogy a kultusz buzgó közösségi végzésével újból a főegyházmegye lelki életének szíve legyen, és hogy ennek érdekében személyi összetételét, a benne résztvevő személyek tevékenységét Isten előtti felelősséggel megvizsgáljuk.

1. A káptalan feladata

a. A székeskáptalan legfőbb feladata és létezésének értelme az, hogy *pro dioecesi* (a „pro” szó mindkét értelmében) közösségileg bemutatja a *dicséret áldozatát* Isten előtt. Habár kívánatos lenne, hogy a káptalan eredeti kötelességének megfelelően a nap teljes liturgiáját (a szentmisét és valamennyi órát) közösségben végezze, legalább azt kell elérni, hogy *a székesegyházban minden nap bemutatásra kerüljön a káptalani szentmise, továbbá a laudes és a vesperás, a nagyobb ünnepeken pedig a vigília-imaóra is*. Legalább a misének és vesperásnak énekeltnek kell lennie, az ünnepélyes liturgia ceremoniális szabályainak betartásával.

b. A káptalan másik feladata a *liturgia ápolása az egyházmegyében*. Ez három tevékenységet foglal magában:

az egyházmegyére vonatkozó, a püspök és a káptalan közös tekintélye alatt kiadott liturgikus rendelkezések előkészítését;

a liturgikus élet fölötti felügyeletet;

a liturgikus nevelésről való intézményes gondoskodást.

2. A káptalannak mint liturgikus testületnek összetétele

A káptalan személyi összetételének rendezésére azért van szükség,

— mert a megnövekedett feladatok ellátásában a kanonokok (koruk és elfoglaltságuk miatt) segítségre szorulnak;

— mert a püspök közelebbi és távolabbi munkatársaival valódi lelki egységet a kultusz közösségében kell megvalósítani;

— mert a liturgia rendezése és felügyelete olyanok részvételét igényli, akik sajátos tudásukkal vagy/és pasztorális tapasztalatukkal a döntéseket megalapozottabbá képesek tenni;

— mert jobban kifejezésre kell juttatni, hogy a káptalani liturgia az egész egyházmegye liturgiája.

A székeskáptalan tagsága az átalakítás után négy kategóriára oszlik:

a. *A belső káptalan.* A káptalan magja az a klerikusi csoport, mely *ex officio* fenntartja és végzi a székesegyházi liturgiát. Ennek csak akkor tud eleget tenni, ha a székesegyház közelében él, és csak olyan megbízásokat kap, mely a rendszeres liturgikus szolgálattal összeegyeztethető. A liturgiában való részvétel mértékét és módját saját szabályzata rendezi. E testületet az adott viszonyok figyelembe vételével többféleképpen összeállítható. (Magyar történelmi minták: dómkolostor, tehát egy kicsiny szerzetesi közösség; vagy alkothatja azt a székesegyházi papság; stb.) A *canonicus* szó eredeti jelentését visszaadva valamennyien viselik e nevet; a folyamatosság érdekében a megbízás legalább öt évre szól és meghosszabbítható, egy ötéves periódus alatt legfeljebb két személy cserélhető. A káptalan kántor-kanonokja egy személyben az egész egyházmegye liturgikus felelőse.

b. *A külső káptalan.* A tiszteletbeli kanonokok az egyházmegye különböző területein élnek és tevékenykednek, de részt vesznek a káptalan életében. Kötelesek legalább havonta egy napot az egyházmegye székhelyén tölteni, és a liturgiát a káptalannal együtt végezni. Döntési joggal vannak jelen a káptalan ülésein.

c. *Az aulikus káptalan.* A káptalannak mint liturgikus testületnek tagjai közé tartozik a püspök közvetlen munkatársainak meghatározott csoportja (a szeminárium néhány tanára, a püspöki hivatal tisztviselői). Kötelesek legalább a hét három napján részt venni a székesegyházi zsolozsmában, továbbá szavazati jog nélkül részt vehetnek a káptalan liturgikus ügyekkel foglalkozó ülésein. E csoportba tagjai közé *világiak* is tartozhatnak, és a püspök meghívhat a liturgiával, egyházi zenével, egyházművészettel foglalkozó elismert *szakembereket* is. Ezek —ha nem rezidensek—, havonta legalább egy napon kötelesek részt venni a székesegyházi teljes napi liturgiájában; szavazati jog nélkül részt vehetnek a káptalan liturgikus ügyekkel foglalkozó ülésein.

d. *A rotációs káptalan.* Az egyházmegye minden papjának joga és kötelessége hét évenként (sabbath-év) egy hónapot Gyulafehérváron tölteni. Ez alkalommal beszámolnak plébániájuk helyzetéről és saját papi munkájukról. Az egy hónap alatt lelki táplálékban és továbbképzésben részesülnek. E hónap alatt a káptalani szertartásoknak legalább két harmadán részt kell venniük, hogy lelkiéletük a pasztorális gondoktól ment istendicséretben felfrissüljön. Jelen lehetnek és felszólalhatnak a káptalan liturgikus tárgyú gyűlésein. Az egyház-megye papságának képviselője megerősíti az egyházmegye lelki egységét, a lelkipásztorokodó papságnak lehetőséget ad a belső megújulásra. Jelenlétük kifejezi a teljes egyházmegye részvételét annak csúcsliturgiájában. Az egyházmegye papságát képviselő változó papi csoport hangot ad az egyházmegyei tapasztalatoknak liturgikus (és más) kérdésekben.

A recreációs hónapon résztvevő lekipásztorokat az egyházmegyében e célra kialakított missziós papi csoport tagjai helyettesítik, akik kidolgozott pasztorális módszerekkel a helyettesítés alatt új lendületet adhatnak a plébánia életének, a munkájára visszatérő pappal pedig elbeszélgetnek tapasztalataikról. (Ha karácsony, húsvét hónapját és a nyarat leszámítjuk, évente 8 hónap vehető igénybe recreációra, tehát hozzávetőleges számítás szerint az egyházmegye papságának egyidejűleg 1/50 része tartózkodik a központban.)

Az a) csoport tagjait *condigna sustentatio* illeti, a többiek részére szerény tiszteletdíj és *presentia* folyósítandó.

B. A társaskáptalanok

Az egyháztörténet tanúsága szerint igen hasznos szerepet töltenek be a regionális központok, nagyobb templomok *társaskáptalanjai*. (Esetleg az esperességekhez kapcsolhatók.) Egyházmegyénként 2 vagy 3 ilyen megalapítása látszik optimálisnak (pl. Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós). Feladatuk elsősorban az, hogy a székesegyházat megközelítő intenzitású liturgikus gyakorlatot tartsanak fenn; a környék liturgikus életét gondozzák, (ha esperességek, felügyeljük). Kötelességük azokról a tevékenységekről gondoskodni, melyeket a plébániák közelébe célszerű telepíteni, de nem lehet plébániánként megszervezni (liturgikus kiképzés, továbbképzés, a ministráns- és kántorképzés). Fontos részt vállalhatnak a hivatásbresztés, -tisztázás és -gondozás munkájában, a szemináriumra való felkészítésben (pl. szintre hozó kateketikai tanfolyamok a jelölteknek), a papnövendékek gyakorlatainak megszervezésében. Ugyanakkor a papnövendékek jelenléte a társaskáptalanokban segíti e kiemelt templomok kiemelkedő liturgikus gyakorlatát.

A társaskáptalanok vezetője a *prépost*-plébános (esperes?), aki egyben a székeskáptalan tiszteletbeli kanonokja. Irányítása alatt 3–4 pap (*sacerdotes chori*) működik, kik ugyancsak 5 évre kapnak (meghosszabbítható) kinevezést, és egy évben csak egyikük cserélhető. A társaskáptalani templom liturgiájának ellátása mellett *excurrendo* a környék plébániáinak is segítséget nyújtanak (lelkigyakorlatok, tanfolyamok). Bár ez látszólag a többi plébániától von el a papot, a szerény áldozat bőséges gyümölcsöt terem a főtemplomok működésében s az egész környékre kiható szolgálatuk által. A testületet kiegészíti a főplébánia híveiből szervezendő *liturgikus imaközösség* tagjai (lásd alább!) és *szolgálattelvő világiak* (kerületi egyházzene igazgató és ministráns-vezető, a katolikus iskolák egyes tanárai, néhány egyházi tudással rendelkező szakember).

Az így kibővített testület tagjai meghatározott rend szerint (részben rotációban, kiemelkedő alkalommal pedig együttesen) vesznek részt a társaskáptalani misén és zsolozsmában. — A *sacerdotes chori* testületét kiemelkedő javadalmazás illeti meg, s kívánatos, hogy a társaskáptalanhoz tartozó, hivatalosan megalapított világi imaközösség tagjai is tiszteletdíjban részesüljenek. (Természetesen a tiszteletdíjjal nem az imádság áru-jellegét fejezi ki, hanem e világiak felkészültségét és rendszeres idő-ráfordítását honoráljuk.)

C. A kiskáptalanok

A Jézus Krisztus által alapított Egyház — hierarchikus szerkezetének megfelelően — nem alulról, hanem felülről épül (vö. 132. zsolttár). Az egyházmegye tehát nem csak kormányzati központ, hanem kultikus egység, melyben az egyes plébániák megfelelő arányban a székesegyház liturgiáját utánozzák:

A hívő papja voltaképpen a püspök lenne, de mivel ő nem tud mindenhová eljutni, papokat szentel a hívek szolgálatára. Minden plébánia a székesegyház liturgiáját hozza „emberközbe”. A középkori magyar egyházban az egyes plébániák liturgiájának normája a székesegyházi liturgia volt (a káptalan által meghatározott Liber Ordinarius a szükséges változtatásokkal érvényes volt az egész megyében). Ahogy a székesegyházi liturgia folyamatosságának garanciája a káptalan, ugyanúgy a plébániák liturgikus életében áldásos változást hozna a plébános munkáját támogató liturgikus testületek („kiskáptalanok”) létesítése.

Természetesen a felszentelt papnak szentségi, sáfári szerepét és hatalmát nem érinthesi e testület léte, és a világiak semmiféle közreműködése nem mérészkedhet addig, hogy a liturgia *tartalma* felett ítéletet gyakoroljanak. De egy egyháziilag elismert testület sokat tehet azért, hogy a liturgiát a hanyagságtól, szeszélytől, szerencsétlen körülmények következményeitől megóvja, a buzgóságot serkentse és jó célra irányítsa.

A kiskáptalan vezetője a *plébános*, tagjai az esetleges *káplánok*, a plébániai *diákonusok és licenciátusok* (lásd később), a *ministránsvezető*, a plébánia *egyházzenei vezetője*, néhány *fénekes*, *orgonistája*, *sekrestyése*, a *hitoktatók*. Ehhez járulnak a plébániai liturgikus imaszövetség (*társulat, konfraternitás*; vö. rózsafűzértársulatok) tagjai. Végül tagjai azok az érdemes, tiszteletre méltó világiak, akiket tudásukra és istentiszteleti buzgóságukra való tekintettel meghívunk.

a. A kiskáptalan fő feladata az, hogy meghatározott rend és beosztás szerint a plébániai liturgiában részt vegyen, azon szolgáljon, illetve azt vezesse.

b. A kiskáptalan második feladata az, hogy a plébánia liturgikus gyakorlatát a magasabb szintű rendelkezések keretein belül, a plébánossal egyetértésben szabályozza. Ennek céljából elkészíti a plébánia szokás-könyvét, mely pontos előírásokban rögzíti a szertartásokra való felkészülésnek ill. maguknak a szertartásoknak az adott templomban való lefolyását. A kiskáptalan joga a plébánossal egyetértésben ezen liber ordinarius (más néven: *consuetudinarium*) módosítása.

c. A kiskáptalan harmadik feladata gondozni a templom liturgikus életét: gondoskodni a szolgálattevők kiképzéséről, beosztásáról („*tabulálás*”), a hívek liturgikus képzéséről, a templom tisztaságáról, berendezéséről és belső rendjéről, előmozdítani a paraliturgikus imahagyományok ápolását, közreműködni a kántor, sekrestyés stb. alkalmazásában, megteremteni a liturgikus élet rendezett és állandó anyagi hátterét (pl. alapítvány, adományszerzés).

A kiskáptalannak *ex officio* tagjai a fődiákonus, egyházzenesész, stb.; megbízáson alapuló önkéntesei a konfraternitás tagjai, kiegészítő tagjait pedig öt évre kooptálja a kiskáptalan. A kiskáptalan névsorát az egyházmegye liturgikus központjában be kell jelenteni, és tagjainak évente liturgikus tanfolyamon kell részt venniük; legalább évente egyszer záróimádkozást tartanak Gyulafehérvárra, és ott részt vesznek a napi liturgiában.

A plébánia munkatársainak javadalmazását más szabályok rögzítik; a konfraternitás tagjainak szerény stóla fizethető, de megtartásuk legfontosabb eszköze a püspök és plébános szeretete, lelki gondozása; a speciálisan értük mondott rendszeres szentmise, ha lehetséges, számukra kieszközölt búcsú. Egyes vezető munkatársak honorálhatók lennének a megüresedő plébániákon létesített ingyenes szolgálati lakásokkal is.

A filiákon is meg kell alapítani a helyi viszonyoknak megfelelően a kiskáptalant, hogy az a liturgia folyamatosságát megvalósítsa (lásd alább). Élére szerény díjazással megköttetett licenciátust kell állítani.

III. Az istentiszteletek

A. Az istentiszteleti rend

1. A rendszeres reggeli és esti zsolozsma-imádság

Az egyháztörténelem évszázadai és a keleti egyház tiszteletreméltó gyakorlata bizonyítja, hogy minden egyházi község liturgikus életének pillére a közös *reggeli és esti zsolozsma-imádság*.

Ez a zsolozsma-imádság megadja az Istennek az Egyház részéről őt megillető nyilvános imádatot, és ezt teljesíti, akár sokan, akár kevesen vesznek részt rajta. A keleti egyház gyakorlata szerint az istentisztelet —a résztvevők létszámára való tekintet nélkül— nyilvános, ha kinyitott templomban (vagy a nyugati egyházban: olykor oratóriumban) tartják.

Ugyanakkor a zsolozsma alkalmat ad a hívőknek arra, hogy reggeli és esti imádságukat külsőleg is az Egyházzal egyesülten, az Egyház szavaival és a vonzó egyházi szertartásokkal megsegítve végezzék el. Ez pedig amellettszól, hogy a hívek minél nagyobb számban s minél rendszeresebben vegyenek részt benne.

A két funkciót csak együttesen szabad szemlélni. Ha az első szempontot elhanyagoljuk, akkor a pasztorális célt a kultikus cél elé helyeztük, és veszélyeztetjük a rendszerességet. Ha a második szempontot elhagyjuk, akkor a liturgia spirituális hatásából kirekesztjük a híveket. Mindenesetre az imaórákat akkor is el kell végezni, ha a hívek részvétele alatta marad a kívánatosnak, sőt végső esetben akkor is, ha az ezzel megbízott személy egyedül lenne. Ilyenkor Istenre kell bízunk, hogy vegye szívesen az Egyház hódolatát és a nehéz helyzetben is kitartó pap, licenciátus, kántor hűségét.

Egészen biztos, hogy ernyedetlen buzgóságuk jutalmaként Isten az ő általa jónak látott időben meg fogja adni a pasztorális gyümölcsöt is.

A reggeli és esti imaóra elvileg és első fokon: a laudes és vesperás valamely rítus szerint előírt teljes szövege. Ez azonban helyi viszonyok szerint könnyíthető, egyszerűsíthető. Könnyítés a „népszolozsma” vagy „officium parvum” használata, sőt ha szükséges, az imaóra lényegi részeire szorítkozhat (pl. zsolttár, himnusz, kantikum, könyörgés). Tanácsos lehet (főleg kisebb közösségekben), hogy az imaórához rendszeresen vagy alkalmanként paraliturgikus elemek vagy más vallási mozzanatok csatlakozzanak (szentségi áldás, áldoztatás, rózsafüzér, litánia, keresztút, keresztény oktatás, a közösségben hagyományos jámborsági imádságok, stb.). Mindezek jóváhagyhatók akkor, ha a/ az imaórától észrevehetően elkülönülnek (az imaóra előtt, után, egy mellékoltárnál, stb.), ha b/ terjedelmükkel nem nyomják el az imaórát, és ha c/ nem ötletszerűek, hanem a helyi szokáskönyvben (consuetudinariumban) vannak meghatározva.

A reggeli és esti imaóra fenntartása az illető templom liturgikus testületének feladata. Annak kell őrködni a rendszerességen, kijelölni, kiírni („tabulálni”) a szolgálattevőket, gondoskodni a technikai feltételekről (templomnyitás, díszítés és világítás, könyvek) és azok felelőseiről, megakadályozni azt, hogy a szertartást hanyagság révén méltatlan, netán botrányt okozó mulasztások, hibák szeplősségek.

Mindennek elősegítésére ki kell adni az erdélyi népszolozsma-könyvet, mely nem az olvasott papi zsolozsmát tartja szem előtt (arra megvannak a sajátos kiadványok), hanem a székes- és társaskáptalantól kezdve a legkisebb faluig kiterjedő figyelemmel tartalmazza az egységes szellemben átgondolt zsolozsmaváltozatokat, és megadja azokat a kereteket, melyekbe a helyi döntések is beilleszthetők.

(NB. A plébániai zsolozsma történetének ma már nagy irodalma van; dokumentumok nagy száma tanúsítja, hogy a népszolozsma már a III–IV. században is különbözött a szerzetes-klerikus zsolozsmától. Lásd ehhez Taft, R., SJ: *The Liturgy of the Hours in East and West. The Origines of the Divine Office and It's Meaning for Today*. Colledgeville, 1985.)

2. A szentmise

A szentmise a húsvéti misztériumban való legteljesebb részvételt adja meg Krisztus egyházának. Ugyanakkor a szentmise helye az istentiszteleti rendben (a „misézés”) a történelem során változott, és ma, a paphiánnyal küzdő egyházban ezt újra át kell gondolnunk. A helyes döntéshez néhány történeti tény is célszerű figyelembe venni.

Az apostolok és vértanúk korában a szentmisén a teljes közösség egybe gyűlt. Amikor az üldözés szünetelt, illetve amikor a kereszténység elérte teljes szabadságát, a nagy bazilikákban a püspök, a papság, diákonusok, énekesek s a hívőközösség a legnagyobb ünnepélyességgel ülte a misét. Egy templomban alapvetően egyetlen mise volt, sőt a stációs istentiszteletek szokásba jötte-

kor lehetőleg az egész városból mindenki arra a misére ment, melyet a püspök a stációs templomban mondott. Ugyanakkor tudjuk, hogy nem volt mindenütt mindennap mise. A kolostorokban például csak akkor, ha történetesen pap vendégük volt, az ő mindennapi liturgiájuk a zsolozsma volt. A római rítusban még a 8. században is számon tartották a misétlen napokat, a keleti egyházban pedig e gyakorlat máig fennmaradt. A mise méltóságát nem a misék számának szaporítása fejezi ki, hanem a mise ünnepélyessége és a részvétel buzgósa. S természetesen a mise hiánya sohasem jelentette a liturgia szüneteltetését: a mindennapi liturgia a zsolozsmában fejeződött ki.

A középkorban is fennmaradt a gyakorlat, hogy egy templomban egyetlen főmise volt. A további misék nem pasztorális, hanem kultikus vagy gyakorlati célt szolgáltak (pl. a Máriáról, a patrónusról mondott hajnali misék, az alapítványi misék a mellékmiséknél). Később e „mellékmiséket” egyszerűen a papok nagy száma és egyéni misemondási kötelezettsége indokolta.

Még a XIX–XX. században is elvileg egyetlen miséje van a plébániának: az énekes nagymise. A kötelességekkel terhelt hívőkre (pl. kisdedekre otthon vigyázó anyákra, háziasszonyokra) tekintettel vezették be a kora reggeli miséket. Ám ez, és a misehallgatás kötelező voltáról szóló tanítás modern értelmezése a század folyamán egyre inkább oda vezetett, hogy a hívek vasárnaponként különféle programjaiknak, szórakozási szokásaiknak megfelelően számos mise között választhattak („kismise”). A hétköznapi „kismisék” pedig új funkciót nyertek: a bensőséges, néma imádás, a mély lelki odaadással végzett liturgikus áhítat félóráiávé lettek a legbuzgóbb hívek számára. Végül a II. világháború után a délutáni, esti misék azt eredményezte, hogy a katolikus templomok istentiszteleti rendjét betölti a naponkénti 5–6 mise választéka. Ez pedig a zsolozsma és a népájtatosságok (litániák, stb.) visszaszorulásához, itt-ott már megszűnéséhez vezetett.

Az egyre érezhetőbb paphiány e „kibővített” mise-szolgáltatás fenntartását veszélybe sodorta. A papnak már nem elég binálni, de naponta akár 3–4 misét kell mondani, hogy a főplébánia számos miséjének fenntartásán kívül még a filiákat is ellássa. A papság súlyos lelki megterhelése nélkül ez az állapot nem tartható fenn. Következménye ennek az is, hogy a nagy számú mise méltó külső megjelenését már sem képesek biztosítani.

a. A gyakorlati rendezés kiindulópontja az, hogy minden mater-ben ki kell jelölni a *vasárnap és solemnitásokon tartott főmisét*; azt a liturgikus szabályok és a helyi szokáskönyv (consuetudinarium) által megszabott lehető legnagyobb ünnepélyességgel kell végezni, asszisztencia (diákonus, akolitusok) szolgálatával, énekesekkel (legalábbis előénekes, esetleg szköla, kórus; ha van: orgonista), a közösség elvileg teljes részvételével. Lehetséges, hogy a „nagymise” kialakult időpontja és jellege nem a legalkalmasabb arra, hogy főmiseként tartsák, és más időpontot kell kijelölni a főmisére. Erről a helyi liturgikus testületnek kell döntenie, de egy misét mindenképpen a plébánia főmiséjeként kell meghirdetni.

b. Emlékezünk Szent István király rendeletére: 10 falunak kell egy templomot építtetnie, és a hívőknek e templomban kell a misehallgatási kötelezettséget teljesíteni. Ma is lehetővé kell tenni, hogy a *filiákban* élő hívek valamilyen eljuthassanak vasárnap és a solemnitásokon a főmisére. Ennek egyik módja a filiában tartott mise, melynek előkészítéséért a helyi liturgikus testület felelős. Elvileg ezeken miséken is gondoskodni kell asszisztenciáról vagy legalábbis ministránsokról, és legalább előénekes(ek)ről. A másik lehetőség: a filia híveinek átszállítása a materbe. A helyi viszonyok indokoltá tehetik azt is, hogy 2–3 egymáshoz közel fekvő filia alkot egy kisebb csoportot, és vasárnaponként felváltva mennek át egyik faluból a másikba. A terület nagysága s a papok alacsony száma még e megoldások mellett is indokoltá teheti, hogy pl. egy hónapban csak egyszer van mise egy adott filiában. A többi vasárnapokon a hívek vagy átmennek a legközelebbi misézőhelyre, vagy a zsolozsmaórán való részvétellel teljesítik az Anyaszentegyház parancsát.

c. Ahol a mater és filiái nagyjából egyenlő nagyságú települések, célszerű *stációs rendszerrel*, hetenként másik községben tartani a főmisét. A hívek szállításáról ilyenkor is gondoskodni kell.

d. Logikailag csak e feladatok teljesítése után következhet a nagyobb templomokban tartott vasárnapi *mellékmisék* számának meghatározása. A döntés függ a települések nagyságától (városokban nagyobb szükség van arra, hogy a nagyobb számú hívőnek több miseidőpontot ajánljunk fel). Azonban a következő elveket kell figyelembe venni:

— A híveket arra kell buzdítani, hogy rendszeresen azonos misére járjanak, mégpedig lehetőleg a főmisére;

— A misék számát úgy kell meghatározni, hogy a papoknak ne kelljen 2, vagy legföljebb 3 misénél többet celebrálniuk;

— Ahol lehet, délelőtt teljesítsék a hívek misehallgatási kötelezettségüket, hogy az este a vesperásra (litániára, stb.) legyen fenntartva;

— Ahol több templom van, hangolják össze miserendjüket.

Az egyházi előírások a mellékmiséken is elvárják a ministráns szolgálatát. A vasárnapi mellékmiséken is szolgáljon énekvezető (és ahol van: orgonista; lásd alább).

e. A *diákmiséket* (az egyházi gimnáziumoktól eltekintve) csak a XX. században vezették be egyes templomok. A remélt pasztorális hasznot lerontotta az, hogy a generációk kapcsolata meglazult, a liturgikus fegyelemből pedig olykor túrhetetlen mértékben engedtek egyesek azért, hogy az ifjúság kedvében járjanak. Amikor az ifjúság nevelésének számos egyéb alkalmát a legnagyobb mértékben méltányoljuk és ajánljuk, a liturgiában az egész egyházközség egységét szeretnénk megjelenve látni. Ezért kívánatos, hogy az ifjúsági és családi misék egybeolvadva formálják ki a templom főmiséjét, mely nem kényszerül nélkülözni az ifjúság liturgikus szolgálatát; így az ifjúságot sem fosztjuk meg a liturgia formáiba, szövegeibe, énekeibe való szerves belenevelődés legkiválóbb alkalmától.

f. A nagyobb helyeken *hétköznapokra* is ki kell jelölni egy főmisét, melyen ministránsok, énekvezető(k) szolgálnak.

A filiás helyeken az adottságoknak megfelelően a hét legalább egy napját kell kijelölni misetartásra. Ilyenkor azonban a pap töltsse a közösségben a teljes napot, vagy legalább 5–6 órát: látogassa a betegeket, találkozzék a licenciátussal és a helyi liturgikus közösséggel, tartsa ez nap a kereszteléseket, ellenőrizze a templom javait, tartson legalább a nagyobb diákoknak és felnőtteknek hittanórát, bibliamagyarázatot.

Újból hangsúlyozzuk, hogy a misék számának itt leírt csökkenését számos tényező ellensúlyozza:

- a naponkénti kétszeri zsolozsma imaóra, mely pap nélkül is megtartható;
- a misék szervezett rendje, kitüntetett főmisével;
- a misék tökéletesebb ellátása;
- a filiák ellátásának nyugodtabb rendje a papság szellemi erejének mértéktelen kizsákmányolása nélkül.

NB. Foglalkoznunk kell egy történelmileg igazolt másfajta lelkipásztori rendszer megvalósításával is. Szent Ágoston óta meg-megújuló kívánság az, hogy az elmagányosodott papokat fenyegető veszedelmeket világi papi közösségek létrehozásával védjük ki, és hogy a „monasterium clericorum” előnyeit a hívek javára használjuk ki. Ha a közlekedési helyzet javulása megengedi, legalább egy helyen ki kellene próbálni egy olyan szervezet létrehozását, melyben 15–20 falu alkot egy egységet, és mindezt 3–4 együtt élő pap közösen látja el. E rendszer természetesen csak akkor működik, ha az egyes településeken állandóan jelen lévő licenciátusok vagy diákonusok és imaközösségek a templom folyamatos életéről gondoskodnak.

3. A virrasztó zsolozsma és a kishórák

A *virrasztó zsolozsma (vigília)* az ünnepekre való előkészület ősi, az emberi természetben gyökerező, majd Krisztus, az apostolok és az őskeresztények által megszentelt és ajánlott módja. A székes-, és társaskáptalanokban, valamint minden nagyobb város egyik templomában kötelező, a többi helyeken pedig nyomatékosan ajánlatos az év 4–5 nagy ünnepe előtt, továbbá az adott templom legnagyobb helyi ünnepe előtt virrasztó zsolozsmát tartani. Ezen kívül ajánlott az ádvent, a nagyböjt folyamán is legalább egy virrasztást végezni. A virrasztások évi rendjét a helyi szokáskönyv (*consuetudinarium*) tartalmazza.

A virrasztás néhány zoltár énekléséből, továbbá a bibliából, az egyházdoktorok írásaiból, az Egyház hivatalos irataiból vett szövegeknek rezponzóriumokkal váltakozó felolvasásából áll. Levezetésére egyházmegyei nokturnálét kell összeállítani. A virrasztó zsolozsmát a hívek pap nélkül is végezhetik a licenciátus vagy a liturgikus testület által kijelölt előénekesek, előimádkozók vezetésével.

A Tertia, Sexta, Nona, vagy legalább egyetlen napközi imaóra elvégzése a káptalanokban kötelező, a városi templomokban ajánlott, más templomokban (továbbá családoknál vagy egyénileg) dicséretes és terjesztendő. A kishóra egyetlen előimádkozó vezetésével végezhető, és hozzá esetleg más paraliturgikus szokások (pl. Angelus, rózsafüzér-tized, rövid szentségimádás) kapcsolhatók.

4. A szentségek, szentelmények; a halotti szolgálat

A szentségekre vonatkozó fegyelmi és lelkipásztori szabályokon kívül azok liturgiailag is helyes és méltó kiszolgáltatására felhívjuk a lelkipásztorok figyelmét. Az erdélyi egyházmegye ősi hagyományokra hivatkozva fenn kívánja tartani a keresztelésnél a keresztkút használatát. A plébániatemplomhoz és közösségéhez való tartozás jeleként megkívánjuk, hogy a keresztelés rendes kiszolgáltatása (hacsak valami rendkívüli körülmény ezt nem akadályozza), a mater-templom keresztkútjánál történjék, hiszen a plébániát ezért hívták egykor „ecclesia baptismalis”-nak, és ma is a keresztkútból, mint anyaméhből született népekről nevezzük plébániáinak.

Buzdítjuk a papokat és a híveket, hogy bérmálásra hozzák a székesegyházba a gyermekeket, és ezáltal tudatosítsák bennük az anyaegyházzal, az egyházmegye vallási központjával, és püspökükkel való kapcsolatukat. A bérmálásra való közvetlen felkészülésben ne elégedjünk meg a hittani ismeretek számonkérésével, hanem a megelőző napokban rendszeres közös imádsággal (novénával) készítsük fel a fiatalokat a Szentlélek befogadására.

Azt kívánjuk, hogy a házasság szentségét lehetőség szerint szentmise keretében szolgáltassák ki.

Egyházunk a liturgiához kapcsolódva őriz néhány ősi és kifejező szertartást és szentelményt, melyeket részben a processzionálék, részben a rituálék tartalmaznak. Ezeket ha szokásban vannak, meg kell tartani, ahol nincsenek, okosan be lehet vagy be kell vezetni. Ilyen például a bűnbánati ájtatosság, a körmenetek, a különféle áldások.

A halotti szolgálatot egyházunk ősi hagyományai szerint és az emberi részvét parancsát követve a legnagyobb gondal végezzük.

Intsük a hozzátartozókat, barátokat, hogy az agónia idején imádkozzák együtt vagy külön a „lélekajánlás” imádságait. A halál beálltakor szokásos cselekményeket kegyelettel tartsák meg.

Fenntartandó, és ahol kihalt, újra bevezetendő a virrasztás szokása. Erdélyi hagyomány szerint ennek kezdetén a pap és kántor is legyen jelen. Akadályoztatás esetén előre bízva meg a helyi liturgikus testület alkalmas tagját helyettesítésére. A halotti virrasztás legegyszerűsebb módja (melyet például Székelyföldön napjainkig megőriztek) a halotti zsolozsma. Ahol nehézséget okoz a házaknál elvégezni, megnyitható reá a templom. A holttest mellett végzett éneklés és az ezzel kapcsolatos szokások (hacsak valami helytelen

nem keveredik beléjük) a kegyelet ősi és dicséretes megnyilvánulásai, melyet az egyháznak pártolnia kell. Az emberi szolidaritás szép megnyilvánulása, ha a pap, kántor, licenciátus stb. hosszabb-rövidebb ideig maga is részt vesz rajtuk, még hozzá nem saját funkcióját gyakorolva, hanem mint a halottnak és a hozzátartozóknak Krisztusban testvére, a gyászolók közösségébe beolvadva. (Ne feledjük Szt. Ágoston nagyszerű mondását: „Vobis episcopus, sed vobiscum christianus. Számotokra püspök vagyok, de veletek együtt keresztény.”)

Mind a virrasztáson, mind a temetés alkalmas szakaszán meg kell engedni az ősi halottsiratást, hiszen abban nincs semmi, ami Krisztus tanításával ellenkezne. Sőt ahol még él e szokás, megerősíthetjük azzal, hogy a szertartás alkalmas pontján a pap (vagy a temető licenciátus) maga szólítja fel a hozzátartozókat a siratásra, azután vigasztaló szavakkal visszavezeti őket a koporsótól helyükre.

5. A népájtatosságok és az önálló ige-liturgia, prédikációs istentisztelet

A mai istentiszteleti rendben sok helyütt nehézséget okoz a népájtatosságok beiktatása. E nemes hagyományokat számos áldásos hatásuk miatt mégis fenn kell tartani, a megváltozott viszonyokhoz alkalmazva őket. Lehetséges például a litániát a vesperáshoz csatolva (de attól elválasztva!), egyszerűbb formában (a függelékes részeket elhagyva) a Mária-oltárnál elvégezni. Fenntartandók a szentségimádási alkalmak, keresztúti ájtatosságok, rózsafüzér-imádságok, temetőlátogatások is.

Vannak olyan vallásos jellegű népszokások, melyek megtartása erősíti a közösségek kapcsolatát a liturgikus évvel (pl. húsvéti Jézus-keresés, határjárás, stb.). Ezeket a plébánosok féltő gonddal őrizték, és az adottságok szerint igazítsák napjaink feltételeihez.

Az utóbbi időkben elterjedt pap nélküli helyeken a szentmisének igeliturgiával való helyettesítése. E szokást természetesen helyben hagyva, ugyanakkor tudnunk kell, hogy az igeliturgia hagyományos módja a szent zsolozsma, mely nem csonkamise, hanem teljes értékű liturgikus szolgálat, melyhez (a keleti egyház szokásától is igazoltnak) szentáldozás kapcsolható.

A liturgiát magyarázó rövid (legfőleg 10–15 perces) homília a szentmisében, sőt bizonyos körülmények közt a zsolozsmában is helyet kaphat. Mivel annak időtartama, témája, stílusa nem engedi meg az összefüggő, rendszeres hittanítást, célszerű templomainkban legalább időnként *prédikációs istentiszteleteket* tartani. Erre legalkalmasabb időszak az ádvent és nagybőjt. A prédikáció tárgya ilyenkor hitünk valamely ágazatának tételes kifejtése lehet. A prédikáció azonban nemcsak tanító cselekmény, hanem istentiszteleti alkalom is. Ezt fejezi ki, ha előtte, vagy egyes szakaszai előtt bibliai verseket olvasunk, és a prédikáció előtt, után (sőt akár közben) a témához illő népeket veszünk.

6. Az istentiszteleti rend az egyes templomfajtákban

A fentiek értelmében a templomi istentisztelet rendje az egyes templomtípusokban a következőképpen alakul:

— A székesegyházban és a társaskáptalani templomokban: naponta laudes, vesperás, tercia, szexta, nóna (vagy egy nappali imaóra), konventmise; a főünnepek előestéjén virrasztó zsolozsma; rendkívüli szertartások; mellékmisék, litániák és más ájtatosságok a káptalan rendelkezése szerint.

— Nagyobb városi templomok: naponta laudes, vesperás (és lehetőleg egy nappali óra); főmise; a főünnepek előestéjén virrasztó zsolozsma; mellékmisék, litániák és más ájtatosságok a helyi viszonyok szerint.

— Községek, kisebb települések plébániái (mater): naponta laudes, vesperás a népszolozsma szintjén vagy egyszerűsített reggeli és esti ima a diákonusok, licenciatúsok, előénekesek stb. vezetésével; mind vasár- mind hétköznap egy főmise, mellékmisék az adottságok szerint; néhány nagyobb ünnep előestéjén virrasztás (egyszerűsített zsolozsma, esetleg helyi kiegészítésekkel); litániák és más ájtatosságok a helyi viszonyok szerint.

— Filiák: naponta reggeli és esti ima (a zsolozsma alapján); szentmise a heti rend szerint, vasárnap helyben vagy a mater-ben; litániák és más ájtatosságok a helyi viszonyok szerint.

B. A mise rendje

1. Általános elvek

A szentmise rendjét természetesen az érvényes liturgikus könyvek határozzák meg. A részletek elrendezése azonban az egyházmegye és azon belül az egyes templomok feladata.

a. A szentmise bemutatásának fő formája az Egyház ősi hagyománya szerint az *ünnepélyes nagymise*, melyet a celebráns a hívő név részvételével, oltárszolgák, énekesek, lektorok közreműködésével mutat be. A vasárnapok és főünnepek főmiséje minél tökéletesebben valósítsa meg ezt az eszményt. Az alábbi leírásban ezt vesszük alapul; a *többi misében* igyekezzünk minél több elemet megtartani az ideális típusból. A végig „*olvasott*” mise, a pap és hívők párbeszédével csupán szükségmegoldás, melyhez indokolt esetben folyamodunk. A középkor óta kialakult csendes „*ún. magán*”-mise a miséző pap és a jelenlévő néhány hívő számára olyan spirituális értékeket hordoz, melyeket megvetni s elutasítani tiszteletlenség lenne.

b. A *nagymisét* a pap általában diákonusok vagy akár egyetlen diákonus segédletével mutatja be. (A diákonus hagyományos segédkező szerepén kívül az új helyzetben mintegy a reá bízott közösséget is képviseli az oltárnál.)

A ministránsok száma általában négy: két akolitus, két turifer. A lektori szolgálatot ezek vagy kijelölt lektorok látják el.

Az éneket az oltár közelében elhelyezkedő előénekes vagy szköla vezeti. (Az orgonista elszigetelt helyzetében e vezetésre nem alkalmas, de kíséretével és önálló orgonajátékával hasznos és lélekemelő feladatot lát el.)

A nagymise végig recitált vagy énekelt, ideális esetben az olvasmányokat is recitálják. A recitálás a keresztyény ókor óta a szent szöveg érthetőségét, tagolt-ságát segíti, kifejezi annak természetfölötti méltóságát, bevési a hívek elméjé-be a szavak üzenetét. A pap is az ünnepélyes szózatok dallammeneteivel terjeszti Isten elé legfontosabb kéréseinket (orációk, prefáció).

Kívánatos, hogy legalábbis a nagyobb plébániákon a vasár- és ünnepnap-i szentmisét rendszeresen így mutassák be. Másutt, és a nagyobb plébániák mellékmiséjén igyekezzenek megközelíteni a nagymise leírt formáját. Itt is megkövetelhető a rendezett ministráció és az énekvezetés (legalább egy férfi illetve legalább 3–4 női vagy gyermek előénekes-sel). E miséken az énekek egy része helyett engedményképpen prózai olvasás vagy imádság hangzik.

c. A *szentmise nyelvére* nézve a zsinat azt írja elő, hogy a latin nyelvet meg kell tartani, de egyes alkalmakkor és egyes részekenél hasznos lehet az anya-nyelv alkalmazása (LK 36. és 54. paragrafus). Noha az élet e tekintetben nem követte a zsinat intését, a latin nyelv jogait legalább három ponton meg kell védelmeznünk:

A zsinat meghagyása szerint a híveknek a szentmise reájuk tartozó részeit latinul is tudniuk kell (LK 54. paragrafus 3. bekezdés). Ez minimálisan a responzumokat, a Kyriét, Sanctust, Agnust és lehetőség szerint a Gloriát és Credo-t is magába foglalja.

Erdély nem felejtkezhet meg arról, hogy a latin gregorián ordináriumok legszebb hangfelvételeit a nagyrészt írástudatlan csángó-magyar falvakból vették fel a népzene-tudósok!

Azokban a templomokban, ahol vasárnaponként legalább három misét mondanak, az egyik latin legyen; másutt pedig 1–2 havonta tartsanak egy latin misét. A latin misére gondosan fel kell készíteni az oltárnál segédkezőket, az énekeseket, a kántort és a híveket. Az olvasmányokat a latin misében is olvashatjuk magyarul (LK 54. paragrafus 1. bekezdés).

A szemináriumban a kispapokat meg kell tanítani latinul misézni. A szemi-náriumi miserendben a latin mise élményét bőségesen meg kell adni nekik, előre meghatározott beosztás szerint a miséknek legalább egy harmada latin legyen.

d. A *szentmise rítusára és szövegeire* nézve az általános törvények irányadó-ak. Gyakorlatilag a VI. Pál-féle misekönyv, a legitim külön-rítusok (szerzete-sek) s a II. János Pál által engedélyezett tridenti rítus szerint mondhatók szent-misék. Az erdélyi egyházmegye szeretné kieszközölni azt is, hogy bizonyos alkalmakkor a régi magyar (ill. erdélyi) rítus felújítása is engedélyeztessék. Erre nézve később történik intézkedés.

2. A mise egyes részéről

A szentmise gyakorlati végzésére a következő irányelveket adhatók:

a. A szentmise előtt kívánatos *gyűjtőéneket* énekelni (népénekek).

b. A bűnbánati liturgia legteljesebb és legliturgikusabb formája az *Asperges*. Óhajtjuk, hogy az *Asperges* szertartását a templomokban továbbra is tartsák meg, illetve vezessék be újra a főmisék előtt (Dicsérjük az Urat = DAU 401–403. sz.). *Asperges*-szertartás után a közgyónás természetesen már elmarad a misében.

c. Az *introitus* nem csak bevonulási ének, hanem a szentmise első saját tétele, mely meghatározza a nap jellegét, és a Bibliából (ritkábban a szenthatyomány szövegeiből) szólaltat meg egy mondatot. Bár a rendelkezések megengedik az *introitus*nak helyettesítését más jóváhagyott énekekkel, úgy óhajtjuk, hogy lehetőség szerint magát az *introitust* énekeljék. Az *introitust* énekelheti a kórus, szköla (előénekesek), vagy a nép és az előénekesek felváltva. Vezető a *Graduale Romanumból*, a *misekönyvből*, a *Graduale Simplexből* (lásd DAU a/ énekei). Ha nem tudják énekelni, és helyette népéneket vesznek, az előtt, s hozzá illő tónuson legalább recitálja el egy előénekes az oltár lépcsőjéről vagy az ambótól. Szükség esetén recitálhatja (akár *recto tono*) a ministránsok egy csoportja. Ha nem énekelnek, a népnek vagy a ministránsoknak vagy a papnak hangosan el kell imádkoznia. A nagymisében a bevonulás végén, az *introitus* éneklése közben lehetőleg *incenzálják* az oltárt.

d. Az ambótól a pap csak az olvasmányokat olvassa. A többi szövegeket a sedilétől ill. az oltártól intézi Istenhez vagy a néphez. Így a bevonulás után a sediléhez megy, és ott tartózkodik a *Kyrie* és *Gloria* közben is. A *mise-ordinárium* tételeit az erdélyi egyházmegyében minden templomban énekeljék elsősorban azon az ősi gregorián dallamon (az *ordinárium*nak eredetileg egyetlen dallamán), melyet Róma mint az egész világra érvényes sorozatot adott ki *Missa Mundi* név alatt (lásd DAU 411-461.). E tételket — megállapított rend szerint — időnként latinul kell énekelni. Más gregorián vagy komponált *ordináriumok* is énekelhetők alkalmilag, ha a szent zene általános követelményeinek megfelelnek. A *Gloriát* mint „angyali éneket” csak legvégső szükségben imádkozzák prózában. A liturgikus előírások megtiltják, hogy a *Gloriát* más énekkel helyettesítsük (karácsonykor sem engedélyezett!).

e. A pap a könyörgést (*Collecta*) a sedilétől imádkozza, a köszöntésnél a hívők felé, a könyörgés alatt az oltár felé fordulva. A könyörgés alatt a hívők álljanak.

f. Az *olvasmányokat* csak kiképzett és a szöveget előzetesen feldolgozó lektorok olvashatják. A templomi felolvasást a ministránsképzés keretében rendszeresen gyakoroltatni kell.

g. Az *olvasmányközi zsolnárt* előénekes vezesse az ambótól. Az orgonakarzat alkalmatlan a zsolnárt előadására.

h. Az *alleluja* eredeti jellegét elhomályosítják a rövid, szillabikus dallamok, s ezekkel csak szükségben élünk. Inkább csak egyetlen vagy mindössze 2–3 *alleluját* énekeljenek egész évben, de lehetőleg díszes „ujjongó” dallamon. (DAU 433–435, 425, 427. sz.).

i. Az *evangéliumot* gyertyák (és tömjén) kíséretével, körmenet vezet a felolvasás helyszínére. Legalább a bevezető párbeszédet, de lehetőleg a teljes evangéliumot recitálva énekeljék.

j. Sok templomban szokásos a „*prédikációs ének*”: az evangélium után, prédikáció előkészítéseként a „Jöjj Szentlélek Úristen” vagy más rövid népéneket énekelnek. E szokást kifejezetten helyeseljük, s nagy pasztorális hasznot várunk tőle. A pap számára időt ad a koncentrációra és imádságra, a hívők számára is egy pillanatnyi szünetet enged a két szöveg között. (A „post evangelium” illetve prédikáció előtti éneket megtaláljuk számos régi rítusban; a népéneket a legrégebb magyarországi lejegyzések és énekkönyvek „prédikáció előtt” felirattal jegyzik, és e szokást folytatják egyes mai protestáns istentiszteleti rendek is.) A szentmise rítusának olyan nyugalmi pontja ez, amelyben az ének tartalmára, szövegére is legkönnyebb odafigyelni. Éppen ezért ünnepeken, ünnepi időszakokban annak tartalmát legjobban összegző rövid énekek (pl. DAU 67, 98), vagy pedig a liturgikus reformok miatt helyükből kiszorult népszerű tételek (pl. DAU 26) kerüljenek e helyre.

k. A *homília* legyen rövid (10-15 perc) és kapcsolódjon szorosan a liturgikus szövegekhez.

l. A *Credo* hitvallás, de egyben imádság is, melyet legalább időnként énekeljék.

m. A hívők által történt *felajánlást* azelőtt kell összegyűjteni, hogy a pap az oltárhoz lépne. Ez megoldható, ha a perselyezést az egyházközség 6-8 tagja végzi, miközben a nép énekel, a pap pedig a sedilénél várakozik. Ezután az adományokat a kenyérrrel, borral és vízzel együtt az akolitások vezetésével ünnepi menetben kell az oltárhoz vinni, és a diakonus kezén keresztül vagy közvetlenül papnak átadni.

A felajánlás cselekményét nem szabad elsietni. A *felajánlási tömjénezést* akkor is meg szabad, sőt kívánatos tartani, ha a mise kezdetén és evangéliumkor nem lett volna incenzálás. A tömjénfüst ugyanis (az Isten előtti hódolat kifejezésén túl) mintegy elkülöníti az áldozati tárgyakat és az áldozat-bemutatókat a profán világtól. Mind e közben az offertóriumot éneklük, vagy helyette a nép gyülekezeti éneket vagy a kórus motettát énekelhet.

n. Előre meghatározott rend szerint egyes napokon a pap a mise szövegeit a *prefációtól az áldozásig* imádkozza latinul. A prefációt és Sanctust általában akkor is énekeljék, ha a mise más könyörgéseit prózában olvasta a pap. Hiszen magával a prefáció szövegével (hymnum gloriae tuae *canimus*) kerülnének egyébként ellentétbe. Régi és nagyon helyeselhető szokás, hogy a szentélyben két nagyobb méretű gyertyát („Sanctus-gyertya”) a Sanctus éneklése közben meggyújtanak, és az az áldozás végéig ég. Másutt Sanctus-gyertyák helyett erre kijelölt ministránsok égő fáklyákat („faceseket”) hoznak be, és azzal körülállják az oltárt.

o. A magyar szokásoknak megfelelően megengedhető, hogy átváltoztatás után a nép egy *elevációs ének* egy versszakát énekelje. Ezalatt a pap csendben imádkozik, majd az ének végével folytatja az eukarisztikus imádságot (kánont).

p. A *Miatyánkot* a népnek latinul is kell tudnia; meghatározott rend szerint (általában a latin kánonhoz kapcsolódva) imádkozzák latinul.

q. Az *áldoztatást* a legnagyobb méltósággal és áhítattal kell végezni. Az állva áldozás és a kézbe áldoztatás engedélyezve van, de nem kötelező. A helyi viszonyok figyelembe vételével kell meghatározni, hogy az áhítatot az segíti-e, ha a hívek sorban állva járulnak a pap elé, vagy ha a régebben szokásos módon, a szentély bejáratánál („áldoztatórács”) széles sorban megállva/letérdelve fogadják a Sanctissimum-ot. — Az Egyház féltő anyai szeretetének jeleként áldozás helyett papi áldást kaphatnak olyanok, akik nem tudnak vagy nem akarnak a szentáldozáshoz járulni. Ezek az áldozók sorába állva meghatározott módon jelezzék, hogy csak áldásért járulnak a pap elé.

r. Áldozás közben *kommúniót* kell énekelni (az Introitusnál már megadott szabályok szerint). A kommúnióknak népénekekkel helyettesítése csak végső szükséghelyzetben fogadható el. Ellenben nagyon helyeselhető egy népének vagy kórustétel beillesztése a kommúnió után, a purifikáció és hálaadás időtartama alatt.

s. Áldás és elbocsátás után kimenetre DAU 360. énekét, vagy más alkalmas dicsőítő (olykor: Máriáról vagy a naptár szerinti szentről szóló) *záróéneket* veszünk.

C. A liturgikus év

A liturgikus évben Krisztus misztériumait ünnepeljük, ezek sajátos módon de valóságosan ismét megjelennek, és kegyelmeikben részesítik a hittel ünneplőket. Így a liturgikus év több, mint elmúlt eseményekről való megemlékezés vagy tanítás: az ünnepek Isten működése és az Egyház szolgálata révén valóságos szentségi dinamikával bírnak.

1. Az ünnepnapok

„Beatus populus qui scit jubilationem — Boldog az a nép, mely tud ünnepelni”. Az ünneplés helyes lelkiületét a mai korban csak belülről lehet fenntartani, mivel az ünnepnapok a modern polgári társadalomban „pihenőnappá” változnak, melyben legföljebb a szórakozásból megmaradó idő jut a lelkiekre. A legtöbb katolikus egy olyan pluralista társadalomban él, melyre közömbös-ség, vagy felekezeti megosztottság miatt nem kényszeríthetők rá ünnepeink. *Erre nem ez a helyes válasz, hogy ünnepeinket elhagyjuk, megritkítjuk, minimalizáljuk, hanem hogy megtartásukat nem a társadalmi viszonyoktól hanem belső egyházi tudatosságtól tesszük függővé.*

Különösen kifejezésre jut ez a „kötelező ünnepek” tekintetében. Ha ünneptartásunk lényege az állami munkaszüneti napok függvényében meghatározott „kötelező” ünnepek körül forog, akkor például egy hitetlen vagy egy más vallási naptárt használó országban liturgikus életünket a teljes kiüresedés fenyegeti (mint ezt akár a magyarországi példa, akár a római naptár vízkereszt-

tel, mennybemenettel kapcsolatos rendelkezésének következményei tanúsítják). Minthogy ugyanakkor a munkanapok terheit sem hagyhatjuk figyelmen kívül, az egész kérdés megoldását belülről kell elkezdni, és itt mérce csakis az Egyház liturgikus naptárának normarendszere lehet. A napok rangjelzését az egyházi kalendárium nem az ünnepegybeesések esetén követendő szabályok miatt adja meg, hanem azért, hogy az ünnep megtartásának szabályait (asszisztencia, egyházzene szereplői, templomdíszítés, gyertyák száma, stb.) ahhoz igazítsuk. Kívánatos, hogy ezt a szempontot az egyházmegye és a plébániák consuetudinariumai vegyék figyelembe. *A rendelkezéseknek tehát először azt kell megfogalmazni, hogy mit kíván meg önmagától az egyház, és csak ezután, hogy mit kíván meg a híveitől.*

Mindezek alapján a következő általános szabályok mondhatók ki:

Az erdélyi egyház teljes buzgósággal megünnepeli saját napján valamennyi *solemnitást*, akár vasárnapra, akár hétköznapra, akár munkaszüneti, akár munkanapra esznek. A megünnepelés teljességét még az sem érinti, hogy hányan tudnak részt venni a liturgiában, mert mindenképpen az Egyház egésze ünnepel, ha úgy adódik, akár a hívek tömegei nélkül, de az ő nevükben. A szentmisét ilyenkor a főmisék szabályai szerint, az adott helyhez arányított legnagyobb ünnepélyességgel kell megtartani, és a templomban nyilvánosan kell elvégezni a zsolozsmából a laudest, a vesperást és lehetőleg a virrasztó zsolozsmát (vigíliát) is. A templomot készítsék fel ünnepi díszben e főünnepekre, az oltáron égjenek nagyobb számban gyertyák (rég előírás szerint: 6), a főmisén a templom teljes liturgikus testülete vegyen részt. Az Egyház arra kéri híveit is, hogy a nap liturgiájában vegyenek részt, habár a súlyos ok miatt mulasztóknak a felmentést megadja. Arra is buzdítja híveit, hogy aki kötelező időbeosztása miatt a szentmisén nem tud részt venni, kapcsolódjék be az ünnepnap megtartásába valamely imaóra látogatásával.

Ünnepélyesen kell megtartani a *festumok* liturgiáját is. Ahogy a görög egyházban fogalmazzák: „az Egyház lehetőséget biztosít arra, hogy ezen ünnepeket is megszentelhessék a hívők, mert a szertartásokat ezeken a napokon is ünnepélyesen végzik a templomokban”. A templom liturgikus testülete illő (előre meghatározott) számban képviseltesse magát a főmisén, méltó legyen az ünnephez az asszisztencia, az ének, a templom díszítése. A plébániákon végezzék el ünnepélyesen e nap a misén kívül legalább a laudest vagy a vesperást, a filiákon pedig a vesperást. Az Egyház szólítsa fel a hívőket, hogy minél nagyobb számban vegyenek részt e liturgikus alkalmakon, aki pedig akadályozva van azt hívjuk fel arra, hogy otthoni imádságával kapcsolódjon be a liturgiába. A vasárnapokon úgy hirdessék meg a következő hét festumait, hogy egy mondat utaljon az illető ünnep(ek) tartalmára, jelentőségére is. Adjunk további segítséget is a híveknek: gondosan szerkesztett liturgikus naptárt, és lehetőleg olyan kis zsolozsmáskönyvet, melynek segítségével az ünneppel egyénileg is tartalmas kapcsolatba tudnak lépni.

Sorolja fel néhány szavas magyarázattal együtt felolvasott vagy/és kifüggesztett templomi hirdetés a hétre eső memoriákat is. Segítsük elő, hogy a hívők a szentek életével is megismerkedjenek. A memoriák közül szóban is, liturgikus gyakorlatban is emeljük ki azokat, melyek az Egyház hagyománya vagy az adott közösség buzgósága szempontjából fontosabbak.

2. Végig az egyházi éven

a. *Ádvent.* Tartsuk meg lelkiismeretesen a templom díszítésére, az orgona használatára vonatkozó liturgikus szabályokat. A Rorate eredetileg az ádvent folyamán mondott hajnali votív Mária-mise, tehát nem a feriális ádventi misét helyettesíti. Noha az újabb időkben a Roratekon is a feriális misét mondjuk, ahol lehetséges, meg kell tartani a hagyományos hajnali misét, és érvényesülnie kell Mária-tiszteleti jellegének is az általános liturgikus szabályok keretein belül.

Újabb időben divatba jött paraliturgikus szokás az ádventi koszorúk használata. Pasztorális hasznát elismerve (de óva attól, hogy jelentősége a liturgia fölé kerüljön), azt javasoljuk, hogy gyertyáinak meggyújtását a liturgia függvényes elemének tekintsük. Meggyújthatjuk például a szombati vesperásnak alkalmas pontján, vagy a nagymise bevonulási körmenetének egy stációjaként.

A vesperások megtartásán kívül buzdítjuk a plébániákat arra, hogy a karácsonyra való előkészület jegyében legalább egy virrasztó népszolozmát is tartsanak. Hasonlóképpen buzdítunk az ádventi népájtatosságokra is, csak legyen azok tartalma összhangban az Egyház ádventi szándékaival. E tekintetben felhívjuk papjaink figyelmét az Éneklő Egyház imádságos könyvben megjelent, az Ó-antifonák szövegén alapuló ádventi ájtatosságra (1011. old.) s szentcsaládjárásra (1019. old.) is.

b. *A karácsonyi időszak.* Bár mint a hívők által legkedveltebb ünnepi idő, nincs szükség arra, hogy megtartására buzdítsunk, de annál inkább arra, hogy az ünnep tartalmát elmélyítsük és az ünneplési szokásokat tisztogassuk. Korunkban ugyanis (részben az üzleti érdekek begyűrűzése miatt) világszerte egyre inkább háttérbe szorul vallási tartalma, és pusztán ajándékozási vagy családi ünneppé válik. Ezen elsősorban tanítással kell segítenünk: tudatosítanunk kell, hogy karácsony elsősorban Jézus Krisztus istenemberi természetének hívő megvallására és megünneplésére jött létre, és a megszületettben nem elég meglátni a kedves kisdedet, hanem a kisdedben meg kell látnunk a megváltásunkra érkezett második isteni Személyt. Semmi sem segít ebben annyira, mint magában a liturgiában való részvétel és a liturgikus szövegek magyarázata.

A karácsonyi liturgia ünneplésére való elkészülést mind a hívek, mind a liturgikus testületek, ministránsok, énekesek körében időben meg kell kezdeni. Nem szabad engedni, hogy kedves, de másodlagos szokások (ünnepségek, „misztériumjátékok”, betlehemes-játék) energiát, figyelmet, időt vonjanak el a karácsonyi szolozmák és misék előkészítésétől.

Az éjféλι mise még a nem hívők körében is bizonyos vonzóerőt gyakorol, s ez olykor érthető engedményekre készíti a lelkipásztorokat. Mégis intünk kell arra, hogy e mise alapvető komolyságát, misztérium-tartalmát s dogmatikai mondanivalóját ne engedjük elsikkadni.

A középkorban az éjféλι mise szorosan kapcsolódott a karácsonyi matutíniumhoz, és a szerkönyvek arra tették a papokat, hogy Benedicamus-szal zárják a misét, nehogy a hívők hazamenve az éjféλι misét azonnal követő laudest elhagyják (!). Ezt tudva nem túlzott kívánság az, hogy az éjféλι misét előzze meg liturgikus jellegű szertartás vagy szertartás-elem, azokon a filiákon pedig, ahol pap hiányában nincs éjféλι mise a diakonus (licenciátus) vezetésével, teljes ünnepélyességgel végezzék el a virrasztó zsolozsmát. Legalkalmasabb szertartás gyanánt az éjféλι mise előtt a vigília-imaórát írjuk elő; ahol ez valamely okból nem lenne megtartható, virrasszon a nép ádventi énekeket énekelve, majd olvassák fel a martirológiumot (Éneklő Egyház 1022. old.) és énekeljék el a Te Deumot. Akármiképpen határozta meg a helyi szokás ennek a virrasztásnak rendjét, azt mindenképpen legrégebb himnuszunknak, a Te Deumnak éneklésével zárjuk.

Nyomatékosan felhívjuk a lelkipásztorok és egyházzeneszek figyelmét arra, hogy a karácsony legsajátosabb éneke a nagy doxológia, a Gloria, melynek népénekkel (pl. Erdély Énekeskönyv 26. számmal) való helyettesítése szigorúan tilos. De nemcsak tilos, hanem méltatlan is, hiszen az Egyház ebben a 2. századi himnuszban éppen az angyalok karácsonyi énekét fejlesztette a Szentháromságot és Krisztus megváltó művét dicsőítő énekké, és kezdetben ezt a himnuszt kizárólag karácsonykor énekeltek. Tartalmát és fenségét meg sem közelítik a témáját feldolgozó bármily kedves népéneknek, melyeknek ugyanakkor nem nehéz alkalmas helyet találni a karácsonyi énekrendben.

A karácsony ünneplése nem ér véget a nagymisével. Semmiképpen ne hagyjuk el az alkonyati vesperást.

A karácsonyt egy teljes héten át ünnepeljük, és a nép szívének is kedves további ünnepek (István, János, Aprószentek, legújabb ünnepként: Szent Család) gazdagítják az oktávát. Gondoskodjunk arról, hogy templomaink istentiszteleti rendje gazdagon részeltesse a híveket mindezen ünnepnapok örömeiben.

A karácsonyi időszak bőségesebb időt hagy a társas együttlétekre, népszokásokra, különösen a közös éneklésre. Adjunk erre alkalmakat a templomban is. Pártoljuk a népszokásokat (betlehemezés, kánta, csillagozás), de szervezését, tanítását bízunk a világiakra.

A szilveszteri hálaadást a helyi szokások szerint kell megtartani. Erdélyben ennek gerincét a Jézus Nevéről szóló litánia, az engesztelő jellegű „Ne szállj perbe”, a hálaadó „Az Úr Istent magasztalom” alkotja, és természetesen a Te Deummal kell az ájtatosságot befejezni.

Nyomatékosan ajánljuk az Egyház régi szép szokása szerint az év mozgó ünnepeinek kihirdetését (lásd Éneklő Egyház 1025. old.), mely gyakorlati hasznán túl a híveket az ünneplésre inti és a húsvét jelentőségére tanítja. E hirdetést egy

alkalmas énekes vagy diakonus, lektor, ministráns végzi liturgikus ruhába öltözve. Hagyományos időpontján kívül (Vízkereszt) több alkalmas időpont is kínálkozik rá, pl. a szilveszteri ájtatosság, az újévi vagy vízkereszt mi sében prédikáció után vagy a hirdetések elején, az újévi vagy vízkereszt vesperás végén, stb.

A vízkereszt házszentelés szentelményét tartsuk fenn; reá vonatkozóan az új erdélyi rituále adjon pontos leírást, majd ennek szövegét szórólap-szerűen adjuk a hívek kezébe is.

A karácsonyi időszakot Urunk bemutatásának ünnepével zárjuk. A hívek lehetőleg a gyertyaszenteléssel és körmenettel bővülő főmisén vegyenek részt, és énekeljék közösen Simeon hálaénekének antifónáját (Lumen ad revelationem — Fény a népek megvilágosítására). Felhívjuk a figyelmet arra, hogy e nap az Úr ünnepei közé tartozik, és a szentmise énekeit ennek megfelelően (nem pedig Mária-énekekből) kell összeállítani.

c. *A Nagyböjt szent Negyvenede.* A nagyböjt jellegét az Egyház liturgiája és idők óta Pál apostol leveléből vett antifónában foglalja össze: „Most van itt az alkalmas idő, most vannak itt az üdvösségnek napjai. Azért e napokban viselkedjünk úgy, mint Isten szolgálói, sok türelemben, böjtölésekben, virrasztásokban és nem tettett szeretetben!” A hívőket meg kell tanítani arra, hogy ezen időben a hittanulók és a vezetők rendjéhez csatlakozva élesszék fel magukban a keresztség kegyelmét, és így készüljenek a legszentebb ünnepre. Éljenek az ünnepi idő jeles gyakorlataival: az étel-böjtöléssel és a böjtölés minden más fajtájával („böjtölésekben”), a szokásosnál több imádsággal és szent olvasmánnyal („virrasztásokban”), végül a megbocsátásban és az irgalmasság műveiben megnyilvánuló „nem tettett szeretetben”. Így követik a negyven napot megszentelő Mesterünket, aki a testiség, a kevélység és a bírvágy hármasság kísértését visszautasította, s a böjtben, az imádságban és az alaciznában nekünk is fegyvert adott a három kísértés ellen.

A nagyböjt alatt a hívek köteleességszerűen tartsák meg az Egyház könnyített böjti rendelkezéseit és önként vállaljanak annál nagyobb böjtölést! Tartsuk meg továbbra is a „böjt” elnevezést, megtartva a megtisztító étel-böjt megszentelt szokását, de a keresztesny hagyomány szellemében tanítsuk meg a „böjtölés” kiterjesztett értelmét is!

A nagyböjtre vonatkozó általános liturgikus szabályokat (az oltárok díszítése, liturgikus szín, orgonahasználat) az egyházmegyében gondosan meg kell tartani. Bár a keresztek, képek elfödése (nagyböjt V. vasárnapjától, azaz Feketevasárnaptól) az újabb rendelkezések szerint nem kötelező, de helyeselt. Az erdélyi egyházmegyében e régi szokást a hívők elvárásának, az Egyház hagyományainak és a liturgikus nevelés céljainak megfelelően megtartjuk (már csak a kereszt napjénteki „leleplezésének” előkészítéséül is).

A bűnbánatra való erőteljesebb felhívás kifejezéséül, továbbá a bűnbánat s keresztesny összefüggésének hangsúlyozására is javasoljuk, hogy ezen időben azokban a templomokban is tartsák meg az Asperges-szertartást, ahol más időszakokban az nem látszik célszerűnek.

Tartsanak a templomokban a nagyböjt folyamán egy vagy több alkalommal virrasztó zsolozsmát, melyben a zsoltárok éneklésével, a Biblia és az egyházatyák írásainak felolvasásával mélyüljenek el a megváltás értelmében.

Hamvazószerdán vagy a nagyböjt más alkalmas napján tartsák meg a templomokban a vezeklőkkel kapcsolatos ősi szertartásokból származó közös bűnbánati liturgiát (Éneklő Egyház 1026. oldal). Az eddigi szokások szerint fenntartandó továbbá a keresztút, a fájdalmas olvasó végzése, és bevezethetők más megfelelő ájtatossági formák (Litánia Jézus szenvedéséről, Jézus hét szava ájtatosság). Pártolják továbbá a lekipásztorok a különféle erdélyi böjti népszokásokat is, melyek a szentidőnek a nép életébe való bevitelét szolgálják.

A sokféle szokásos nagyböjti missziók, lelkigyakorlatok helyesen szolgálják az elmélyedést, kívánatos azonban, hogy ezek tartalma és formája kerüljön jobban összhangba a liturgia tartalmával: legyenek összekapcsolva nagyböjti zsolozsma-imaórákkal, készítsenek fel megfelelő elmélkedésekkel a nagyheti szövegek és szertartások megértésére, stb.

Nyomatékosan előírjuk, hogy a nagyheti szertartásokra való lelki és technikai előkészület minden plébánián azonnal Hamvazószerda után kezdődjék meg, és az előkészületbe mind a liturgikus testületeket, mind a felnőtteket s gyermekeket nagy számban vonjuk be.

d. *A nagyhét és Húsvét legszentebb ünnepe.* Ezt az időszakot, mint az ünnepek ünnepét, mint a megváltás szentségeiben való részesedés kiemelkedő időszakát a legnagyobb buzgósággal kell megünnepelni. A belső buzgóságnak ugyanakkor együtt kell járnia azzal, hogy minden emberileg megtehetőt megteszünk a külső szertartások méltó végzése érdekében.

Az erdélyi egyházmegye a római szertartáskönyvek előírásait megtartva, ugyanakkor a magyar egyház jogszerű hagyományait is megőrizve vagy célszerűen felújítva (vö. Lit. Konst. 38-39. paragrafus) a nagyheti szertartások vezérfonalául az Ordo Romano-Strigoniensist fogadja el. Elő kell készíteni ennek olyan erdélyi kiadását, mely a különféle templomok adottságaihoz alkalmazható változatokat is tartalmazza.

Szorgalmazni kell, hogy a hívek az összes jelentős nagyheti szertartáson részt vegyenek. A részvételbe a gyermekeket és ifjúságot is be kell vonni azért, hogy a szükséges tanításról gondoskodunk, és hogy illő felkészülés után a liturgia megfelelő szerepeit bízzuk rájuk.

A helyi viszonyok figyelembe vételével kell meghatározni a plébániák és filiák nagyheti szertartásrendjét. Gondoskodni kell arról is, hogy minden hívő eljusson a szertartásokra, de meg kell óvni a papokat attól, hogy ugyanazt a szertartást többszöröznüik kelljen. Legjobb megoldás, ha a plébánia alkalmas helyen a plébániához tartozó teljes hívőközösséget összegyűjtik. Végső esetben az is megengedhető, hogy a nagypénteki és húsvét-éjszakai szertartásnak mindazon részét, melynek vezetése nem kíván presbiteri felszentelést, a diakonus vezeti, majd a szertartást szentáldozással zárják.

e. *Virágvasárnapon* a liturgiában az üdvtörténeti esemény kiemelkedő szerepet jelölnek ki a gyermekek számára. A Krisztust megjelenítő celebránson kívül a „gyermeki szép sereg” a körmenet főszerelője, mely ágakat lengetve, ruhákat az útra terítve, majd „édességes énekkel” a kereszt elé járulva mindnyájunk hódolatát felajánlja. A virágvasárnapi liturgiában ne csak barkákat, hanem lehetőség szerint zöldellő és virágzó ágakat szenteljenek meg. Ha a helyi viszonyok engedik, a körmenet vonuljon ki a templomból a szabad térre. A templom felé visszatérve alkalmas helyen kerülhet sor a körmenet csúcspontjaként a „Dicsőség és dicséret” himnusz éneklésére, és sor kerülhet az Erdélyben megtartott szokás szerint a templomajtónak ünnepélyes megnyitására is. Annak érdekében, hogy a passiót méltó módon tudják mindenütt énekelni, jóváhagyjuk, hogy az énekelt passió az B- és C-évben is követheti Máté evangéliumának szövegét.

f. *Nagycsütörtökön* az egész plébániaközösség egybegyűlik a szentmisére. E szentmise az utolsó vacsora emlékét, az Eucharisztia alapítását is ünnepli, de egyúttal az üdvözítő szenvedést is megkezdi, amint erre introitusa és néhány más éneke, imádsága figyelmeztet. A prédikáció is megemlékezik az Oltáriszentség alapításáról, de nem önmagában nézve (mely Úrnap tárgya), hanem a húsvéti titok, a megváltó szenvedés összefüggésében.

A nagycsütörtök ünneplése nem merül ki az esti szentmisében. E napon történt a *vezeklők visszafogadása*: hamvazószerda mellett ez a másik alkalmas a közös bűnbánati ájtatosságra és a húsvéti szentgyónás elvégzésére.

A szentmisét követi az *oltárfosztás*. Ha régi szokás szerint az oltárok jelképes megmosásával jár együtt (lásd az Ordo-ban) nem csak egy fajta gyászszertartás, hanem az oltárok iránti tiszteletadás is kifejezi azon a napon, melyen az oltári szentség alapítását is ünnepeljük.

A szentmise keretében sor kerülhet a lábmosásra. Sok helyütt azonban alkalmasabb azt —régibb szokás szerint— a szentmisétől elválasztani. Ilyenkor a lábmosást a búcsúbeszéd ünnepélyes olvasása követi (akár kitett Oltáriszentség mellett). Mindenesetre ez az ősi „*Mandatum*”-szertartás az új korban bevezetett szentóra liturgikusabb modelljét kínálja. (Sok helyütt bevált a szertartások következő elrendezése: szentmise, oltárfosztás és -mosás; csendes szerény agapé kalács és tea fogyasztásával a plébánia melletti alkalmas helyiségben; ugyanott lábmosás és a Búcsúbeszéd első része; átvonulás a templomba, ott a Búcsúbeszéd vége és szentségi áldás.)

g. *A lamentációk*. A nagyheti zsoltosma Jeremiás Siralmaival az Egyház legszébb liturgikus hagyományai közé tartozik, ugyanakkor mélyen beivódott a magyar nép vallási élményvilágába is. Az erdélyi zsinat a legteljesebb meggyőződéssel szorgalmazza a „lamentációk” fenntartását, vagy ahol hanyagság következtében megszűnt volna, újra élesztését. A lamentáció egyszerűsített népi formája bizonyára elvégzésének legkönnyebb útja. De ahol új betanításra

van szükség, ott érdemesebb az Ordo-ban és Népszolozsmában szereplő teljesebb liturgikus formát szem előtt tartani, sőt ahol a népi lamentációt gyakorolják, ott is némileg kibővíthető az a zsolozsma néhány további elemével. A legfontosabb elemek a következők: Zsoltározás, olvasmány Jeremiás Siralmaiból, esetleg más olvasmányok is, váltogatva a responzóriumokkal (melyeket az erdélyi falvak verses formában énekelnek), az 50. zsoltár és Zakariás hálaéneke (Benedictus), majd a Keresztrefeszítetthez mondott rövid litánia (az ún. Gyermekes Kyrieje, Kyrie puerorum) és zárókönyörgés.

Mindazokon a helyeken, ahol a lamentáció e formáját gyakorolják, és végzésébe a gyermekeket, az ifjúságot is bevonták, életre szólóan mély hatást tettek szövegei, dallamai és szertartásai a résztvevőkre.

Ezzel kapcsolatban kérjük, hogy a kísérő külső rítusok megtartására (így a triangulum-gyertyák használatára) kellő gondot fordítsanak, és mindent időben készítsenek elő. A lamentációt (némileg változó zsoltárokkal, siralmakkal, olvasmányokkal és responzóriumokkal) nagycsütörtökön, nagypénteken, nagyszombaton hajnalban (vagy előestéjén) imádkozzuk. De ahol a helyi viszonyok úgy kívánják, megelégedhetünk kettővel (például nagycsütörtök éjjelén a nagypénteki, szombat hajnalban a nagyszombati lamentáció) vagy végső esetben eggyel (például nagypénteken éjszaka).

h. *Nagypéntek*. Intsük a híveket arra, hogy e napot a lehető legnagyobb csendben töltsék: tartsák meg a böjtöt, tartózkodjanak a társasági összejövetelektől, rádió- vagy tv-hallgatástól, imádkozzanak, olvassanak szent olvasmányokat magukban is. Vegyenek részt a keresztúton (melyet lehetőleg tartsunk szabadteri kálvárián), majd pedig a főistentiszteleten. Ezen az énekelt János-passiót hallgatjuk, majd nagy buzgósággal imádkozunk az egész világ üdvösségéért (akit testi gyengesége nem akadályoz, az imaszándékok meghirdetése és a „Boruljunk térdre” felszólítás után letérdelve imádkozzék!).

A szent kereszt behozatala történhet némán (s akkor az Impropériákat a leplezés után kell énekelni), de inkább kövessük a régebbi szertartást, mely szerint az Impropériák a kereszt behozatalát tagoló három stáción hangzanak el, és mindháromszor az egész nép válaszol a Trisagion-nal, az Egyház egyik legkiemelkedőbb hódolati énekével (Szent az Isten! Szent és erősséges! Szent s halhatatlan, irgalmazz nekünk!). A kereszt leplezésének énekét (ahol lehet) tartsuk meg latinul (Ecce lignum crucis), és latin válaszára tanítsuk meg a népet is. A szerkönyvek megengedik, hogy ha a pap nem tudja elénekelni az antifóna intonációját, azt bízva liturgikus szerepet betöltő énekesre. Ez esetben a pap leplezze le és emelje magasra a keresztet, a liturgikus ruhába öltözött énekes pedig álljon a kerestttől illő távolságra és reá mutatva énekelje: Íme, a keresztnek fája ...

Nyomatékosan kérjük a papságot, találja meg a módját annak, hogy, az egész hívőközösség hódolatra a kereszthez járulhasson. Ne felejtjük, hogy e szertartás eredete a jeruzsálemi kereszténység korába nyúlik vissza, ahol

a Kálvária hegyi bazilika előtt összegyűlt hatalmas tömegnek hozták ki hódolat-ra a kereszt-erekljét. Tartsuk nyitva a templomot nagypéntek este egyéni virasztók számára, vagy végezzük el késő este a nagyszombati lamentációt.

i. *A szentsír.* A szentsír is a jeruzsálemi keresztények buzgóságának utánzása révén terjedt el az egész világon. Mély emberi érzések teszik érthetővé, miért szerették meg az emberek, és ragaszkodnak ma is hozzá. Nem ellentétes a liturgia szellemével e szokás fenntartása. A középkorban a sírban elhelyezett kereszt szívében alakítottak ki tartót, és abba helyezték a szentostyát. Később a sír tetejére helyezték ki az elfátyolozott monstranciát. A keleti egyház a szent lepleket őrzi a szentsírban.

Mindenesetre a szentsír a kegyeletes keresztény ember imádkozó helye a nagyszombat néma óráiban, majd a húsvéti időszak alatt az üres sír válik a feltámadás emlékművévé. A középkorban egymást felváltó diákok olvasták egész nap a teljes zsolnároskönyvet a szentsír előtt; ennek okleveles bizonyás-gai is fennmaradtak, részben éppen Erdélyből. Mi is szervezzük meg, hogy a szentsír mellett a csendes vagy néma imafolyam megszakítás nélkül folyják az alkonyat beálltáig.

j. *Húsvét éjszakája, minden vigíliák anyja.* Az ősi liturgia nem különítette el me-reven a húsvéti misztérium mozzanatait. Nagypénteken is dicsőítették a fel-támadást, húsvétkor is ünnepelték a megváltó keresztthalált. Húsvét éjszaká-ján van a két mozzanat a leginkább együtt, hiszen ezen éjszakán a hittanulók eltemetkeztek Krisztus halálába, és vele együtt életre keltek. Húsvét a feltá-madás éjszakája, de ugyanúgy a keresztelés, a lelki újjászületés éjszakája is. Az érvényes előírások szerint a vigíliát tilos a nap leszállta előtt megkezdeni. Minthogy a liturgia szimbolikája számol a sötétség és világosság ellentétével, s mivel a húsvét időpontját kijelölő telehold ragyogása is a rítus részévé válik, kívánatos a tényleges sötétség beállta után elkezdni. A mondottakból követ-kezik, hogy lehetőleg el kell kerülni, hogy a papnak kétszer-háromszor kelljen egy éjszaka során ugyanazt a szertartást elvégezni. A szertartás méltó végzése mind a pap, mind a segédkezők és énekesek oldaláról azt kívánja, hogy teljes odaadással és rövidítés nélkül celebrálják azt.

A húsvéti gyertya meggyújtásának kétféle módja között választhatunk. A néhány évtizeddel ezelőtt bevezetett rend szerint a húsvéti gyertyát a temp-lomon kívül megszentelt tűznél gyújtják meg, és ennek fénye mellett vonul-nak be a templomba. Ez esetben az Exsultet csupán a húsvét kihirdetése és a gyertya dicsérete. A sok évszázadra visszamenő, Magyarországon is élő szokásváltozat szerint a megszentelt tűzről a Szentháromságot jelképező há-romágú gyertyán viszik be a fényt a templomba. Az Exsultet nemcsak a hús-vét hirdetése, hanem „consecratio cerei”, a gyertya felszentelése. Eszerint az Exsultet közepén történik a gyertya lángra gyújtása és lángjának szétosztása.

Hasonlóképpen két változatot ismerünk a szertartás folytatására nézve. Az új római rendben az újszövetségi olvasmányokat követően a Gloriával megkezdődik a mise, majd azt az evangélium után megszakítva tartjuk a keresztség-szentelést és a keresztelést. A régebbi rend szerint a hittanulókat oktató olvasmányok után (melynek száma eszerint nem több és nem kevesebb, mint négy) következik a keresztségi szertartás, majd már a megkereszteltek részvételével a szentmise. A keresztség-szentelése a liturgia szellemében az Egyház anyaméhének megnyitása, és az egyik legmélyebb értelmű kultusz-misztériumunk. Bár engedélyezett, hogy minden keresztség előtt vizet szenteljünk, e misztérium méltóbb megbecsülése, ha a keresztséget a keresztkútból szolgáltatjuk ki. A vigília szertartás: átmenet a halálból az életre. Ezt fejezte ki az a rítus, hogy (éppúgy, mint a keleti egyházban), a szertartás egy meghatározott pontján (esetünkben: a keresztség-szentelés után) ölti fel a papság az ünnepi ruhát, és ugyanakkor kap húsvéti díszet az oltár is.

k. *A húsvéti körmenet.* A húsvéti vigília visszaállítása után bizonyos gyakorlati nehézségeket okozott és okoz a húsvéti körmenet és a liturgikus szertartás koordinálása. A középkorban egyszerűbb szertartással hozták vissza a húsvéti Matutinum végén az oltáriszentséget a szentsírtól az oltárra, majd másnap reggel a nagymise előtt tartották a körmenetet. Ma is ez lenne a legkívánatosabb: a szentmise végén ünnepi menetben helyezni vissza rendes helyére a Szentséget, majd másnap a Jézus-kereséssel (vö. Éneklő Egyház 841–2. sz.) indítani a nagykörmenetet.

Ha ez nem lehetséges, a helyi viszonyok között kell kijelölni a körmenet idejét. Alapvető szabály, hogy a vigília-szertartást nem kezdhetjük az est beállta előtt, viszont a körmenetet nem kezdhetjük meg annak vége előtt (hiszen nem is énekelhetünk korábban alleluját). Természetesen nincs akadálya annak, hogy a körmenetet éjszaka, a szentmise után tartsuk. Minthogy a körmenet mai formájában nem tartozik a liturgiához, de azzal nem is kerülhet ellentétbe, a lelkipásztornak és munkatársainak nagy körültekintéssel kell eljárniuk.

l: *Húsvét napja.* A nagymise illő megünnepelésére a pap, a segédkezők és énekesek időben készüljenek fel. A mise előtt a szokásos étel-áldások megtarthatók. Hasonlóképpen megelőzheti a szentmisét (körmenet nélkül is) a „Ludus paschalis”, a húsvéti szentsír-játék (lásd Éneklő Egyház 841–2. sz.).

Sok helyütt dicséretes szokás húsvét hajnalán a falvak határában különféle népi szokásokkal köszönteni az ünnepet. E szokásokat a lelkipásztorok pártolják, segítsék, sőt maguk is vegyenek részt benne, akár egyszerűen a nép közé vegyülve. Általában is tanácsoljuk, hogy a papok időnként és a szokások természete szerint legyenek maguk is hívők a hívők között (például halotti virasztások, szentolvasó-összejövetelek).

A húsvétnap méltó lezárása a nagyvecsernye. Egyházunk igen ősi szokása szerint e napon (s voltaképpen az egész hét alatt) a vesperás különleges ren-

det követ, és a keresztkúthoz vezetett hálaadó körmenetet tartalmaz. A zsinatot követő rendelkezések javasolják, hogy ezt a „vesperae baptismales”-t a templomokban tartsák meg. A magyar egyházon belül a nagyvecsernyét már három évtizeddel ezelőtt felújították, és az ezt tartalmazó énekeskönyvek több változatot adnak, megfelelően a különböző adottságú templomoknak.

m. *Húsvét nyolcada és a húsvéti időszak.* A lelkipásztorok tanítsák meg a híveket arra, hogy egyházunk ősi gyakorlata szerint húsvétot egy egész héten, sőt voltaképpen hétszer hét héten át ünnepeljük. Templomaink istentiszteleti rendje is fejezze ki a húsvétot követő nyolcad kiváltságos jellegét. Legalábbis az egyházmegye legnagyobb központjaiban a vesperae baptismales-t végezzék el naponta péntek estéig.

A húsvéti időszak alatt a templom öltözzék fehér díszbe. A szentsírt ne bontsák le Mennybemenetel napjáig, sőt időnként imádkozzanak vagy tartsanak stációt előtte. Vasárnaponként kis-körmenet tarthatja elevenen húsvét emlékeztét. Ügyeljünk arra, hogy a májusi litániák ápolandó szokása ne homályosítsa el az időszak alapvetően feltámadási jellegét, melyet megélni elsősorban a vesperások segítenek. A húsvéti gyertyát az Egyház előírásai szerint tartsák égve a húsvéti időszak szertartásai alatt. A pünkösdot megelőző novéna dicséretes szokását tegyük gazdagabbá minél több hiteles liturgikus szöveg és ének beillesztésével.

n. A húsvéti időszakra esik az ősi könyörgő litánia, az április 25-i ún. *búzaszentelő* ünnepe. Ahol lehet, tartsák meg a határkerülést, ahol nem, ott tartsák a szertartást a templom előtti téren, végső esetben magában a templomban. A litánia célja az, hogy a hívők mindennapi életére, gazdasági, polgári tevékenységére a Feltámadott áldásait kérje. A szertartást úgy kell kialakítani, hogy a hagyományos agrárvonatkozásokra is utaljon, de a mai kornak megfelelő tágabb értelmezést is lehetővé tegye. Így a négy égtáj felé fordulást vonatkoztassuk a kozmikus-szimbolikus jelentésen és az egész világot felölelő egyetemesen túl a konkrét település egységeire, kerületeire, kérve Isten áldását az ott található házakra, lakásokra, háztartásokra, lakókra. — Dicséretes a keresztháró napok szokásának megtartása is, amely a különféle szükségletekről való megemlékezés mellett a település templomainak, kápolnáinak, határkeresztjeinek, szentképoszlopainak rendben tartására, tiszteletére is figyelmeztet mindenkit.

o. Az *úrnap körmenet* —bár paraliturgikus szertartás— méltó és üdvösséges megemlékezés az Oltáriszentség nagy ajándékáról. A négy oltárnál megállva ismét a négy világtáj felé kell fordulnunk, és a földkerekség minden vidékére, de amelltt településünk négy sarkára is kérni a Szentség védelmét és áldását. Az úrnapi körmenetek énekanyagát úgy kell kidolgozni, hogy abban az Egyház eredeti szándéka szerint a liturgikus énekek (elsősorban himnuszok) is nagyobb szerepet kapjanak, természetesen a szokásos népénekek mellett.

p. *Az év további ünnepei.* A lelkipásztorok tegyenek meg mindent azért, hogy az egyházi évnek olyan jelentős, mély tanítást és üdvösséges hatást hordozó ünnepei, mint Péter-Pál napja, Szent Lőrinc ünnepe, Mária Mennybevétele, Szent Mihály ne homályosodjanak el a modern élet forgatagában vagy az Egyházon belüli valamiféle a-liturgikus áramlat hatására. Ezek megbecsülésében a tanításnak éppoly nagy szerepe van, mint a nap sajátos szertartásainak, elsősorban az ünnepek mondanivalóját legbővebben kifejtő virrasztó zsolozsmáknak.

E szeretetre méltó ünnepek közé tartozik Mindenszentek is, melynek önálló, a halottak napjától elkülönülő tartalma van. Legszerencsésebb lenne, ha október 31-én este Mindenszentek vigília-zsolozsmája, november 1-én pedig (az ünnepi mise vagy zsolozsma után) az officium defunctorum liturgiája tenné élővé az ünnep ill. emlékező nap saját vonásait.

q. *A templombúcsúk.* Mindenekelőtt fel kell hívni papok és hívek figyelmét, hogy egyházunk kalendáriuma szerint templomainknak két búcsúnapjuk van. A nagyobbik a templomszentelés évfordulója, templomunk születésnapja, melyen a kőtemplom látható jelében egyházunkat ünnepeljük, és egyben örvendünk annak, hogy ezen egyházhoz tartozunk. A másik búcsúnap a templom „névnapja”, melyen a közösségünket védelmező pátrónust (vagy titulust) ünnepeljük.

Ha nem tudnánk, kutassuk fel templomunk dedicatiós napját (felszentelési évfordulóját), és azt a legnagyobb fényvel ünnepeljük. Ilyenkor gyűjtsük meg a szentelési keresztek fölé helyezett gyertyákat végig a templom falain, használjuk a templom legszebb ruháit és felszereléseit, énekeljünk ünnepi misét s vesperást (a Magnificat közben ma nemcsak a főoltárt, hanem az egész templomépületet és valamennyi oltárát tiszteljük meg tömjénfüsttel), és nem kárhoztatható, ha az ünnepi örömet tisztos és mértéktartó világi mulatságok is fokozzák, főként a gyermekek vigasságára.

r. *A halotti szolgálat.* Nem az év ünnepei közé tartozik, mégis itt említhető meg az a lelki szolgálat, melyet Egyház-Anyánk minden elhunyt gyermekéért nagy szeretettel és kegyelettel végez. Tanítsuk meg a híveket arra, hogy a maguk s hozzátartozóik halálával a keresztény ember nyugodt bátorságával nézzenek szembe; segítsék övéiket az emberséges és keresztényi halálhoz; a haldoklás során álljanak mellettük, imádkozzanak velük, végezzék a lélekajánlás imádságait!

Az elhunytak ravatalánál tartott halotti zsolozsmát és virrasztást, mely Erdély legszebb élő vallási hagyományai közé tartozik egyházmegyénk igen nagyra becsüli, fenntartását minden erejével segíti és előmozdítja. Amennyiben a helyi körülmények nem engedik, hogy a halottat házában ravatalozzák fel, tanácsoljuk, hogy a holttest távollétében is gyűljenek össze elvégezni a zsolozsmát és az énekes imádságot, és ha kell az Egyház hajlandó e célra templomait is megnyitni.

A temetési szertartás legfontosabb eleme a megholtért mondott mise, melyet „absolutio”, tehát a megholtért könyörgő ének- és ima-sorozat követ. Ha temetés a templomból történik, a sírhoz kísérő énekek, a sírnál mondott könyörgések és antifóna-énekek fejezik be a szertartást. Ha ravatalozóból történik a temetés, ott főként a halotti zsoltosmából vett részletek előzik meg a sírhoz kísérést. A római szerkönyvek utasítása szerint a szertartás fontos eleme a halotti zsoltárok éneklése, melynek értésére a híveket meg kell tanítani.

Ennek megfelelően az erdélyi szokásokból azokat kell megtartani, melyek a fenti elvekkel összeilleszthetők, elsősorban a halotti zsoltosmázás tiszteletre méltó hagyományát tartják fenn. Viszont a XIX. századi, a liturgia szellemétől idegen mű-szövegek recitálása helyett vissza kell térni a korábbi, liturgikusan helyes zsoltárokhoz.

Az egyházmegye megfelelő körülmények között engedélyezi és dicséri a latin nyelven történő temetést is.

IV. A templom

A katolikus templom nem a gyülekezet terme, hanem, ahogy a liturgia maga mondja: „inaestimabile sacramentum”, felbecsülhetetlen szentség. Szentség, vagyis misztérium, vagyis látható, anyagi valóság, mely jelképezi is, közvetíti is az isteni, kegyelmi tartalmat. A templom a mindenütt jelenlévő Isten különleges jelenlétének s kegyelmi ajándékozásainak helye, a kőtemplom az Egyház élő jele, és végül a templom: a mennyország ígérete, előcsarnoka. A templom művészi szépsége arra szolgál, hogy Isten jelenlétét, az Egyház misztériumát kifejezze, és hogy tündöklő szépségével a mennyei városról, erről a békességes látomásról („Urbs beata Ierusalem, dicta pacis visio”) adjon a hívőknek sejtelmet.

1. A templom megbecsülése

A lelkipásztorok tanítsák meg a híveket a templom misztériumára! Ennek három eszköze van: Először: tanítani kell a híveknek, az ifjaknak és gyermekeknek (mindenkinek a maga fejlettségi fokán) katolikus templom teológiáját. Másodszor: meg kell ismertetni velük *saját* templomukat, annak egészét és részeit. Harmadszor: pedig a templom *gondozásán és gyakorlati használatán* keresztül kell fokozni kell annak megbecsülését. E tanítást és gyakorlatot szervezsen be kell építeni a hittanoktatásba és prédikációba, de kiemeltebben is hangsúlyozni kell a templombúcsú („Dedicatio”) méltó megünneplésével.

A lelkipásztor mutasson példát a templom iránti tisztelet és szeretet gyakorlatában. Vonja be a híveket a templom gondozásába. Pap és hívek, egyházközség és imaközösségek közösen védelmezzék a templom állagát, tisztaságát s művészi színvonalát.

El kell utasítani két túlzást: azt, amely modernség címén egy hamis puritanizmussal a templomot gyűlésteremmé kívánja lefokozni. és azt, mely a templomot kegytárgyakkal, kegyszobokkal túlzásúfolja.

Továbbá el kell kerülni két lelkipásztori túlzást is: azt, amelyik önkényes templom-átalakításokban akarja buzgóságát megmutatni, és eközben nincs tekintettel a hívek érzelmeire, a megszokott dolgok megtartó erejére. Másrészt azt, mely teljesen szabad teret enged egyes híveknek, és a templomot méltóságával ellenkező ízléstelenségekkel engedi tönkretenni.

2. A szentély

Sok helyütt a zsinat vélt (de nem valós) rendelkezésére hivatkozva elbontották a szentélyrekesztő korlátokat. Ám ezután is fenn kell tartani a szentély iránti megkülönböztetett tiszteletet. Már az Ószövetségben a templom egyes részei fokozatosan visznek közelebb a „szentek szentjéhez”. A keleti egyház ikonosztázai tanúsítják a legősibb keresztény századokból ránk hagyományozott helyes lelkületet. Ez a tisztelet ne csak a szentély kialakításában mutatkozzák meg, hanem használatában is: nem mindegy, hogy ki, mikor, milyen ügyben, milyen ruhában és hogyan lép be oda.

Az oltár körüli teret úgy kell kialakítani, hogy az ne egy magában miséző papra legyen tekintettel, hanem amint illik, a teljes asszisztenciának is megfelelő mozgási helyet biztosítson. Ez szinte megoldhatatlan azokban a régi templomokban, melyekben a régi főoltárt is meghagyták, és ahhoz egész közel szembemiséző oltárt is állítottak. De a papi ülés, az ambó, a kredencia együttese is eredményezhet olyan zsúfoltságot, mely a liturgiához tartozó vonulásokat megakadályozza, a pap, a diákonus(ok), az akolitusok, turiferek, ministránsok közti illő térbeli távolságot túlzottan lecsökkenti.

A helyes liturgikus elrendezés megkívánja, hogy az asszisztencián kívül az énekesek (főként az előénekesek) számára is megfelelő helyet biztosítsunk az oltár tágabban vett körzetében.

Mindez gondosságot és mérlegelést kíván, és egy olyan felfogást, mely nem az újkori „kismisést” veszi alapul a tér elrendezésénél, hanem a liturgikus nagymise kívánalmait.

3. Az oltár

Mint a régészeti kutatások igazolták, a keresztény templom a legősibb idők óta kétféle oltártípust ismer. Az egyik az áldozati jelleget hangsúlyozza: ebben a pap és a hívek ugyanazon irányba néznek: mégpedig eredetileg kelet felé, vagy ha nem, akkor is a szentély végében trónoló Mindenható irányába. Ennek az elrendezésben mintája a jeruzsálemi templom; ezt az elrendezést őrzik a középkori és barokk templomok és a keleti egyház oltárai is. — A másik oltártípus az asztalközösséget hangsúlyozza: ebben a pap és a hívek egymás felé fordulnak. Ezen elrendezés mintája a cenákulum, az utolsó vacsora terme.

Szerencsés egyensúlyt látunk egyes ókeresztény templomokban, ahol az oltár ugyan a hívek felé néz, de magasan kiemelkedik, a hajóból nem vezet hozzá közvetlenül lépcső, méltóságát a föléje emelt baldachin is kifejezi.

A zsinat utáni reformok csak azt írják elő, hogy az újonnan épülő templomokban az oltár körüljárható legyen (vagyis mindkét irányba fordulva lehessen rajta misézni). Ténylegesen azonban a legtöbb régi templomban is felállították szembemiséző oltárokat, noha ezekben a régi építészeti tér adottságai szinte megoldhatatlan nehézségeket okoznak. Az oltár elhelyezésében mindenestre figyelniük kell a 2. pontban megfogalmazott kívánalmakra is. Általánosságban elmondható, hogy az oltár legyen kiemelt helyen (lehetőség szerint három lépcső vezessen fel hozzá), legyen elég nagy méretű (lehet akár négyzet alakú is) és készüljön nemes anyagból. A szentélyelrendezés és oltárépítés terveit az egyházmegyei művészeti tanácsnak jóvá kell hagynia.

A oltáron vagy közelében a pap és a hívek által is jól látható módon és méretben *feszületet* kell elhelyezni. (Lehet ez az oltár előtti tartóban elhelyezett körmeneti kereszt vagy a diadalívből lebocsátott feszület is.)

Az oltáron vagy az oltár mellett nagyméretű gyertyatartókban *gyertyák* égjenek. Tiszteletreméltó hagyományaink szerint ezeket szimmetrikusan a paptól jobbra és balra kell elhelyezni, a meggyújtott gyertyák száma pedig az ünnep és a mise rangjával arányos. (Hagyományosan az oltáron vagy az oltár mellett hat gyertya áll, ezek mind égnek az ünnepek főmiséin, négy ég a közvasárnapok főmiséin vagy az ünnepek mellékmiséin és kettő a köznapi miséken.) Ezeket az előírásokat nem erősítették meg, de nem is törölték el a zsinat utáni dekrétumok, így azoknak, mint a liturgia célját jól szolgáló szokásoknak megtartását az egyházmegyében legalábbis óhajtjuk.

Az oltár tiszteletének meg kell mutatkoznia nemcsak annak felállításában, hanem használatában is. Az oltárra csak ahhoz tartozó tárgyak helyezhetők. Az oltárra rátámaszkodni, s különösen rákönyökölni tiszteletlenség. Amikor a ministránsoknak, sekrestyéseknek az oltárral kapcsolatos tennivalójuk van, tegyék azt a szent dolgoknak kijáró diszkrécióval.

A liturgia az oltárokat három módon tiszteli meg: a szertartásokban előírt csókkal, tömjénezéssel és a nagycsütörtöki oltármosással (ahol az oltárfosz-táshoz kapcsolódva ezt megtartják).

Ügyelnünk kell arra is, hogy a *rég*i főoltár megbecsülése ne szenvedjen csorbát. Ne felejtjük el, hogy évtizedek vagy évszázadok során szentmisék ezreit mutatták be ezen az oltáron, a hívek erről a szent asztról részesültek az Úr testében. Bántó disszonancia, ha a templomnak az a tárgya, melyre az egész épület ráirányítja figyelmünket, elhanyagoltan, használatlanul áll hosszú hónapokig. A szentmisén kívüli szertartások legtöbbje alkalmasan végezhető el a volt főoltárnál. Illő lenne az is, hogy megállapított templomi rend szerint egy-egy szentmisét továbbra is ennél az oltárnál mutatnának be.

4. A mellékoltárok

Ma már megszűnt a mellékoltárok azon rendeltetése, hogy a templom papjai napi miséjüket egyidejűleg mondhassák. De felállításuk eredeti célja nem is ez volt, hanem szentek liturgikus tiszteletének adtak kifejezést és illő kultuszhelyet. Ez a létjoguk pedig ma sem múlt el. A templomban szobrok is vonzhatják a híveket a szentek tiszteletére, mégis a mellékoltárok jobban a hívek figyelmébe emelik az illető közösség számára legkiemeltebb szenteket.

Tartsuk tehát tisztán és rendben a mellékoltárokat; tudatosítsuk a hívekkel (s már a gyermekekkel is), kik voltak azok a szentek, akik emlékezetét templomunk mellékoltárai őrzik. Ezeknél az oltároknál tartsunk időnként tiszteletükre ájtatosságokat, vagy akár szentmiséket; a templombúcsú napján a vesperásban tömjénezzük végig a mellékoltárokat is. Célszerű lehet a kisebb közösségek, vagy csekély számú hívő részére tartott szentmiséket, zsolozsmákat, ájtatosságokat valamely mellékoltárnál végezni. Nem biztos, hogy a főoltár megbecsülését azzal mutatjuk meg, ha mindent annál végzünk; lehet a megbecsülésnek jele az is, ha a főoltár (ill. szembemiséző oltár) a plébánia egész közösségét érintő főistentiszteletek színhelye.

5. Papi ülés (*sedile*), szószék (*ambo*)

A pap és az asszisztencia a *sedilénél* foglalnak helyet a szertartások egyes olyan részei alatt, amikor nem a hívőkhöz szólnak, hanem maguk is imádsággal, hallgatással vesznek részt a szertartásban. A *sedile* számára két hagyományos helyet ismerünk: a bazilikális elrendezésű templomokban az apszis végén állítják fel (néhány lépcsővel kiemelve) a papi ülést; más templomokban a szentély oldalán, a hívekhez padjaihoz képest derékszögben helyezkednek el a székek. (A papnak amikor széken ül, nem kell a néppel szembefordulnia!) Nem szerencsés az az elrendezés, mely a szentély középvonalától jobbra vagy balra állítja fel a néppel szemben az üléseket. (Ez esztétikailag is bírálható, a szentély amúgyis leszűkített terét pedig tovább csökkenti!)

Az *ambó* a felolvasás helye. Nagyobb templomokban két *ambó* is felállítható, egy az evangélium, egy a többi olvasmány számára. Az *ambó* legyen kiemelkedő helyen („*sta in excelso*”), vizuálisan is méltóképpen megjelenő tárgy. (A középkori könyvtartó állványok hatalmas bronz-sas két kiterjesztett szárnyára helyezték a szent könyveket.)

6. A keresztkút

A keresztkút a plébániatemplomok lelki életének forrása, az Egyház anyaole, melyről e templomok egykori nevüket is kapták (*ecclesia baptismalis* = keresztelőegyház). Méltó elhelyezése, megbecsülése, díszítése (virággal) és gondozása a keresztség szentsége iránti tiszteletet fejezi ki.

A keresztkút helye a legrégebbi hagyományok szerint egy külön kápolna; de sokhelyütt a templomkapu közelében állították fel (minthogy a keresztség ka-

puján lépünk be az Isten országába), vagy valamelyik mellékoltárhoz telepítették. Helyét a templom adottságainak és a keresztkút teológiai jelentésének mérlegelésével kell megtalálni.

Tartsuk tisztán, időnként beszéljünk róla, mutassunk rá hittanórán, prédikációban; a keresztelést lehetőleg a keresztkútból vett vízzel végezzük. Célszerű, hogy a keresztkút körül megfelelő helyet (akár ülőhelyet) alakítsunk ki a szertartásban résztvevő hozzátartozóknak.

7. A templom egyéb részei és tárgyai

A templom szimbolikájának, teológiájának fontos emlékjelei a *szentelési keresztek* (apostol-szimbólum). Jól gondozott templomokban fölötte gyertya látható, melyet a főünnepeken (de legalábbis a templombúcsú napján) meggyújtunk.

A *gyóntatószéket* a hívők igényeinek megfelelően, a gyónási titok védelmét biztosítva kell elhelyezni. Megengedett gyóntató szoba használata, de biztosítani kell, hogy azok a hívők, akik anonimitásukat meg akarják őrizni, a hagyományos, ráccsal elválasztott gyóntatófülkékben végezhesék gyónásukat.

Fordítsunk gondot a templomi *örökmécsekre*. Bár engedményképpen a háború alatt engedélyezték az elektromos mécsesek használatát, az olajmécsesek sokkal jobban kifejezik azt a szándékot, amelyért használatba jöttek: az élő buzgóságot, az egyéni gondosságot. Azt kívánjuk, hogy az erdélyi egyházmegye templomaiban —hacsak valami rendkívül erős indok nem szól ellen— az örökmécsesek élő fényvel világítsanak

A világ legtöbb templomában megengedik, hogy a hívők buzgóságuk kifejezésére oltároknál, kegyképeknél, szobroknál *buzgósági gyertyákat* gyűjthassanak. A templomban égő gyertyát a bennük imádkozó lelkek emlékjelei, s imádságra biztatják a későbben jövőket, valódi életet visznek a templomtérbe. Ezért úgy óhajtjuk, hogy templomainkban a papok és sekrestyések tegyék lehetővé a buzgósági gyertyák megfelelő elhelyezését és égetését. Természetesen itt tisztasági és biztonsági szempontokat is figyelembe kell venni; az ilyen problémák megoldása azonban csak technikai kérdés.

A templom ékessége és az istentisztelet méltóságteljes végzésének segítője a jól berendezett, tisztán tartott, gondozott sekrestye. Ügyeljünk arra, hogy a sekrestyében dolgozók, az oda látogatók, a ministránsok kerüljék a hangoskodást, szemetelést, a helyhez nem illő magatartást.

Helyes gondolat, hogy a templomban a hívőknek otthon kell magukat érezniük. De lakásunkban is eltérnek az egyes helyiségek funkciói, és ami az egyik helyiségben helyénvaló, az a másikban helytelen. Így a templomban is otthon érezhetjük magunkat, de úgy, mint vallási, liturgikus javainkat szolgáló szenthelyen.

V. A liturgiát szolgáló személyek, az asszisztencia

„Hová mégy fiad nélkül, atyám, hová sietsz diakonusod nélkül, főpap? Hiszen te szolgálád nélkül sohasem szoktad az áldozatot bemutatni!” Így beszél a vértanúakták szerint Szent Lőrinc a kivégzésre hurcolt Sixtus pápához. A diakonusok az apostolok kora óta ott állnak a pap mellett, és ugyancsak a vértanúk egyházának aktái, sírfeliratai beszélnek az oltár szolgálairól, a lektorokról, pszalmistákról.

Az asszisztenciának hármas feladata van az oltárnál. Egyik a legközvetlenebb: a segédkezés, az, hogy mindent kézére adjanak a misézőnek, ki egyedül tudja csak elvégezni a legszentebb cselekményt. A második feladatuk az, hogy a pap körül megjelenítsék annak az egyháznak képét, mely nem csupán a pap és a laikusok kettősségére épül, hanem sokféle szolgálattal bír, melyet ugyanaz a Lélek hat át. A harmadik feladatuk az, hogy a rendezett mozgással, mozdulataikkal, járás-kelésükkel, a szentély-térben való szinte mértani elrendződésükkel egy sajátos kultúra dicséretét mutassák be az Úrnak, ugyanakkor ezzel a hívőket a cselekmény ünnepélyességére, földöntúli valóságára ébresszék, velük a mennyei liturgia szépségét érzékeltessék.

De még további haszna is van a ministránsok és asszisztensek képzésének, jelenlétének. Ők azok, akik közelebb állnak az oltárhoz, a szertartások szakemberei, akik többet tudnak a szent cselekményekről, és e tudásukkal a közösséget szolgálják. Rendszerint közülük választja ki az Úr azokat, akiket a szolgálati papságra meghív, azokat, akik a hajóból a szentélybe vezető lépcsőn továbbhaladva az oltár lépcsőire is fel fognak hágni.

1. A diakonusok és licenciátusok

A törökkori Magyarország paphiányán azzal enyhítettek, hogy világi férfiakat képeztek ki és hatalmaztak fel a közösségek szolgálatára, bizonyos szertartások (temetés, esketés) elvégzésére. Ezeket *licenciátusok*nak hívták. A II. Vatikáni Zsinat lehetővé tette, hogy ilyen férfiak a papi rend legalsó fokában, a *diakonátusban* is részesüljenek. A diakonusok liturgikus ruhája az előírások szerint a jobb vállon átvetett, alul megkötött stóla, továbbá a dalmatika.

Azt kívánjuk tehát, hogy minden plébánia és a filiák közössége állítson és képeztesen olyan világiakat (csak áldásban részesülő licenciátusokat vagy felszentelt diakonusokat), akik papjukkal együttműködve, őt segítve a hívők imádságait vezetni tudják, nekik egyes szertartásokat tarthassanak, a szentmisében pedig a pap mellett állva, neki asszisztálva az Egyház ősi szokásai szerint szolgáljanak. Ahol alkalmas iskolázott emberek is találhatóak, akik teológiai képzettséget tudnak szerezni, és életmódjukkal méltónak bizonyultak e szolgálatra, bizonyos próbaidő elteltével a *diakonusi* rendben részesülhetnek. A többiek a világi rendben megmaradva, megáldásban részesülve, az egykori *licenciátusok* utódjaként végezzék mindazon szolgálatokat, melyekhez ordinációra nincs szükség, és melyekre megfelelő utasítások, előírások és segéd-

könyvek alapján képesek. Mind a felszentelt diakonusok, mind az áldásban részesült licenciátusok a püspök által kirendelt archidiakonusok felügyelete alá fognak tartozni.

A szentmise ünnepélyessége és a hívőközösség legmagasabb fokú képviselője érdekében megengedjük, hogy *quasi-diakonus*ként a pap mellett álljon és neki segédkezhessen két férfiú vagy ifjú az egyházközségből, akik azonban a diakonusnak speciálisan fenntartott szerepet, ti. a szent vér szolgálatát nem láthatják el.

A diakonusok és licenciátusok oltárszolgálatának pontos rendjét az egyházmegye által kiadandó ceremoniálénak kell tartalmaznia. Kiképzésük módját és a szolgálatra bocsátás részletes feltételeit külön szabályozásban kell megállapítani.

2. További szolgálatok

A diakonusokon kívül az ősegyház a liturgia különféle szolgálataira más ifjakat, sőt gyermekeket is kijelölt, kiképzett és megáldott. A legfontosabb szolgálatok a következők:

Az *akolitusok* nevük szerint azoknak a gyertyáknak gondozói és hordozói, melyeket az ünnepélyes szertartásokban a bevonulás közben hoznak be, s egyes részeknél felemelnek vagy a szentély megfelelő helyére visznek. Az oltárgyertyáktól eltérően ezek élő, mozgó fények, melyek nem az oltár fényét és díszét szolgálják, hanem a szertartás alkatrészei. Az akolitusok közül kerülnek ki a tömjén és tűz szolgálói is, kiket a szertartásban turifereknek hívunk. Az akolitusok a szertartásban további feladatokat látnak el a ceremoniálénak megfelelően (bor és víz átvitele, áldoztató tálca tartása, stb.).

Az *ostiáriusok* dolga a régi templomokban az volt, hogy a templom rendjét fenntartsák, a hívőket segítsék, a templomot a tiszteletlenség ellen megvédjék. Egyes országokban nagyon helyesen máig is fennmaradt e szolgálat, hiszen e feladatok ma éppoly időszerűek (sőt a modern társadalom megosztottsága miatt egyre időszerűbbek), mint régen. Javasoljuk, hogy a vasárnapi misékre jelöljenek ki ma is osziáriusokat, akik a híveket leültetik, a szükséges könyvekkel, éneklapokkal stb. ellátják őket, a vonulások, áldoztatás, körmenetek alatt a rendre vigyáznak, az esetleg bajban lévőket segítik, a botrányt okozó idegeneket a templomból eltávolítják.

A *lektorok* az igeolvasás szolgálói. Meg kell tanulniuk a lassú, hangos, jól tagolt felolvasás technikáját, jól kell ismerniük a Bibliát, a liturgikus olvasókönyveket. Meg kell tanulniuk a szövegértés művészetét, és a haladottabbakat be kell vezetni abba is, hogy az igényes, művészileg megformált szövegek (például az egyházatyák beszédeinek) érthető és hatásos felolvasására képesek legyenek. A jó lektor képes arra is, hogy az olvasmányokat a megfelelő tónuson recitálja. Ne engedjünk a templomban felolvasni olyan személyt, aki e feladatra nem alkalmas, nem kapott általános kiképzést, és előzetesen nem készült fel az adott szövegből. Ezért a lektorokat napokkal előbb jelöljük ki

a liturgia felelős mesterei. Célszerű, ha legalább nagyobb templomokban kijelölnek egy tapasztalt főlektort, aki —főként eleinte— kikérdezi a következő vasárnapok, ünnepnapok lektorait. A lektorok kiképzését plébániánként, magasabb fokon pedig körzetenként kell megoldani, részükre sajátos tanfolyamokat, nyári gyakorlatokat kell szervezni.

Az ősegyház a lektorokkal egy csoportba sorolta a pszalmistákat is. Róluk, valamint az orgonista szolgálatáról a következő fejezetben írunk.

Fontos szolgálat a templomban a *sekrestyésé*, ki az épületet, a szent tárgyakat őrzi, gondozza, a szertartásokhoz szükséges tárgyakat előkészíti. A sekrestyéséket is kellően ki kell képezni, és hivatalukba áldással kell őket bevezetni.

A *ministránsok* az ünnepélyes liturgián kívül látják el az előírt feladatokat. Tegyük meg mindent azért, hogy a papnak sohasem kelljen ministráns nélkül lépni az oltárhoz, a vasárnapi miséken pedig a mise rangjához illő számban legyenek ministránsok. (A ministránsok kívánatos száma a nagymiséken négy, emlékeztetve az ünnepélyes mise 2 akolitus — 2 turifer fölállítására.) Az egyes ministránsok feladatát pontosan meg kell határozni, hogy a zavart és botrányt az oltárnál elkerüljük. Nem helyeseljük, hogy egyes templomokban ministránsként az oltárhoz küldik a misére utolsó pillanatban beérkező gyermek-tömeget. Lehet a ministránsok nagyobb számának is megfelelő szerepet találni (pl. a Sanctus-gyertyát helyettesítő faces-ek kézben tartása, a szkolához csatlakozva énekszerepek), a tényleges ministrációt azonban az előre kijelölt, saját szerepükre beosztott ministránsok lássák el.

3. Az asszisztencia kiképzése

A ministránsokat rendszeresen oktatni kell feladatukra, a liturgikus mozgásokra, testtartásokra; de az oktatásnak a szertartások értelmére és a helyes liturgikus lelkületre is ki kell terjedniük (részletesen lásd a VII/B. fejezetben).

A ministránsokból kell kiválasztani azokat a 12 évet betöltött fiatalokat, akiket az asszisztencia-szolgálatra kiképzünk (részletesen lásd a VII/B. fejezetben); nevüket az archidiákonusok tartják számon, ők felügyelik kiképzésüket, és kellő időben őket megáldásra a püspöknek (vagy általa kijelölt papoknak) bemutatják. Az akolitusi csoportba tartozók látják el az akolitus, turifer, osztiárius szerepét, és a sekrestyéseket is ebbe a csoportba kell sorolni. A lektor-csoportba tartozók látják el a lektori szerepet, és ide sorolandók a szent zene szolgálói is (pszalmisták, szkolá, kántor, orgonista).

A jelen helyzetben a felsorolt szolgálatokat megáldás nélkül is elláthatják arra méltó gyermekek és fiatalok, de arra kell törekedni, hogy mihamarabb s minél több plébánia legyen ellátva kiképzett, az asszisztens-testületbe felvett és megáldott gyermekekkel, ifjakkal. Nem kell hangsúlyoznunk, hogy mily nagy pasztorális haszna lehet e kiválasztásnak és kiképzésnek, és hogy mily nagy e kiválasztás fontossága a papi hivatásgondozás szempontjából is.

VI. Az egyházzene

Az ősegyházban, a liturgia fénykorában nem volt külön „egyházzene” (sem kórus, sem népének), hanem maga a liturgia hangzott el énekelve. X. Pius pápa mondását úgy alkalmazhatjuk, hogy „nem énekeltek a misén, hanem a misét énekeltek”. Ennek szolgálatára *pszalmistát* (vagy: „pszaltész”-t) jelöltek ki s neveltek fel, rendszerint kis gyermekkorban megkezdve oktatásukat. Az egyházi kultúrába bevezetett gyermekekből igen gyakran választódtak ki kiváló főpapok, pápák, püspökök.

Később a pszalmisták énekes csoportok, ún. *szkólák* alakultak, kik együtt lakva, rendszeresen gyakorolva és naponta akár többször is együtt énekelve szolgálták a liturgiát.

A középkorban az iskolák tanárait és diákjait is bevonták a liturgikus éneklésbe: a papság, az értelmiség, a diákság együtt alkotta a „*kórust*”. A szkólára (a kiválasztott, tehetségesebb gyermekek csoportjára) csak a legnehezebb tételek éneklését kellett bízni. A kórus vezetője a kántor (székesegyházakban a kántorkanonok) volt, aki egyben az egész liturgia gondozója is volt.

A késő középkorban egyes tételek éneklését orgonával is feldíszítették, az orgonát az oltár fölött egy erkélyen helyezték el, s az orgonajátéokra külön *orgonistát* alkalmaztak. A liturgikus hanyatlás korában tűntek el sok országból az énekesek, szkólák, hivatott énekvezetők, és ekkor marad az egyházzene ellátása arra az orgona mellett ülő férfira, akit csak ettől kezdve neveznek kántornak.

A mai liturgikus gyakorlatnak mind az utóbbi századok alatt kialakult s mai helyzetet, mind a korábbi, helyénvalóbb egyházzenei gyakorlatot figyelembe kell venni.

A. Az egyházzenei szolgálatot ellátó személyek

1. Az egyházzene vezetője

Kivétel nélkül minden templomban kell lennie egyetlen, megfelelően felkészített és felelős személynek, aki az egyházzeneért felelős. Őt főkántornak, regens chorinak, director musicae (egyházzenei igazgatónak) hívhatjuk. Ez lehet azonos az megszokott orgonista-kántorral, de a helyi viszonyok, adottságok, lehetőségek szerint lehet más alkalmas személy. Feladatai a következők:

Az Egyház általános előírásai, az egyházmegyei rendelkezések, a templom saját szokásrendje figyelembevételével, az adott helyzet ismeretében meghatározza és —legalább egy hónappal előre— kihirdeti a templom énekrendjét.

Maga személyében vagy mások segítségével gondoskodik arról, hogy a hívő közösség fokozatosan megtanulja mindazt, ami az adott szintű templomban a liturgia eszményi végzéséhez szükséges. E célból pedagógiai tervet készít, énekpróbákat tart (vagy tartat) a templomban, a hittanórákon, vallásos társulatokban, stb.

Rendszeresen képezi az énekesek csoportját, a szkolát.

Kijelöli, kihirdeti, táblára kiírja („tabulálja”) az egyes liturgikus cselekményeken szolgálattelévő énekesek nevét.

A főként legyen a templom rangjának megfelelően kiképzett, az egyházi hagyományokat ismerő, méltó életvitelű hívő.

2. A szkóla és az előénekesek

A szkóla a helyi adottságok szerint megalakított liturgikus énekestestület. Névsorát a plébános őrzi; a kellő gyakorlatot szerzett tagok lektori megáldásban részesülnek. A szkóla feladata kettős:

1. A szkóla olyan énekesek iskolája, akik egyedül vagy társasan képesek egy-egy szertartás előénekes-szolgálatát ellátni (lásd alább).

2. A szkóla meghatározott, főként ünnepélyes szertartásokon *közös* liturgikus énekével (elsősorban gregorián énekével, továbbá könnyű többszólamú betétekkel) a népének szintje fölé emeli az egyházzenét.

A szkóla a zsinati rendelkezések szerint igazi liturgikus szolgálatot lát el, s ennek megfelelő kiképzésben részesül. A templom megfelelő pontján (általában szentély és a hajó találkozásánál) kialakított, jól berendezett hely (kórus) illeti; szolgálata alatt liturgikus ruhát visel (karinget vagy kóruspalástot, más néven kappát); az előírásoknak megfelelően az asszisztenciával együtt két szín alatt áldozhat. A szkóla tagjait kb. 1 éves betanítási idő után a plébános a liturgikus ruhába beöltözteti. A tapasztaltabb énekesek továbbképzésben részesülve a lektori testületbe nyernek felvételt.

3. Az énekkar

A „kórus” szónak a liturgiában háromféle értelme van. Kórusnak hívjuk a liturgikus énekben résztvevők teljes testületét, ilyen értelemben a jól tanított nép is a kórus része. Kórusnak hívjuk továbbá a kifejezetten liturgikus ének-szolgálatra kiválasztott szkolát. Az újkorban vált szokássá kórusnak azt a nagyobb létszámú egynemű vagy vegyes kart nevezni, mely időről időre igényes többszólamú műzenét énekel a szertartásokon. Bár ezek a kórusok (s az általuk énekelt művek) a megújult liturgiába nem mindig illeszthetők be könnyen, megalakításukat és fennmaradásukat örömmel támogatjuk.

Törekedjenek a kórusok arra, hogy alkalmi szereplés helyett hétről hétre részt vegyenek a liturgikus énekben, és hogy műsoruk minél közelebb kerüljön a liturgikus kívánalmakhoz! Legyen énekük valóban művészi színvonalú, hogy azzal Isten házában szépségét gyarapítsák, és ne adjanak okot botránkozásra! (Ezért sohasem válasszanak nehezebb darabokat, mint amiket megfelelően elénekelni képesek.) Megkívánjuk azt is, hogy az énekkarok tagjai képze-sükkel és templomi viselkedésükkel is a hívek lelki épülésére legyenek.

A szköla és az énekkar szolgálata nem ellentétes. Nagyon kívánatos, hogy az énekkar vagy egyes tagjai vállaljanak rendszeres szköla-szolgálatot, és maga az énekkar is lásson el szköla-feladatokat az általa kísért miséken.

4. Az orgonista

Az orgonista lehet egyben a templom egyházzenei igazgatója, főkántora. De most csak orgonista-minőségében beszélünk róla.

Az orgona csak a XIII–XIV. században jelent meg templomainkban, és akkor is csak a többszólamú művekben volt szerepe; kísérő hangszerré csupán a XVII–XVIII. században vált. Ma azonban legtöbb templomunkban orgonával irányítja az egyházi éneket a kántor-orgonista. E megoldás, bármily elterjedt, nem mondható minden szempontból szerencsésnek. Egyre inkább arra kell törekedni, hogy az ének irányítása a templomhajóból történjék, és az orgonistának legyenek olyan munkatársai, akiknek e funkciót átadhatja. (Természetesen igen szerencsés, ha a templomhajóban vagy szentélyben ún. karorgonát tudnak felállítani.). Az orgona hangja emeli az istentisztelet fényét, de az egy-szólamú ének magában is tökéletes szolgálja a liturgiát, és megfelel az Egyház eredeti ideáljának.

Az orgonista legyen általában is, szertartásról szertartásra is felkészült. Szerepét szerényen töltsse be, és ne vállaljon többet, mint amire képes. Egy alacsonyabb képzettségű orgonista egyszerű kíséretével többet segít, mint egy félig képzett játékos becsvágyó próbálkozása. A jó hangszeres képességekkel s tudással rendelkező orgonisták a szertartás előírt pontjain önálló orgonadarakkal is közreműködhetnek, de csak a liturgikus előírásoknak megfelelően.

Az orgonista felelős hangszerének védelméért, karbantartásáért. Szerezen organológiai tudást, szükség szerint forduljon magasabban képzett szakemberhez. Kiemelten fontos feladata a műemlék-orgonák védelme. Erre vonatkozóan a Magyar Egyházzenei Társaság irányelveit a műemlékorgonákról az erdélyi egyházmegye kötelező rendszabálynak ismeri el. Az orgonista ne kezdeményezze, ill. ne pártolja az orgonák szakszerűtlen átalakítását! Elektronikus orgonapótlékot ne használjon; ha nincs megfelelő orgona, egy harmónium még mindig természetesebben szól, mint egy elektronikus hangszer. Az orgona-erkélyen tartson rendet és tisztaságot! Ne feledje, hogy az orgonaerkély is a templom része! Kerüljön minden olyan viselkedést, mely a hely szentségével ellenkezik!

B. A szertartások zenei rendje

1. A szertartás zenei vezetése

Az egyes szertartások énekvezetőjét vagy énekvezetőit a templom zenei igazgatója a feladatok figyelembe vételével jelöli ki munkatársai, ill. a szköla tagjai közül. (Tehát nem szükséges, hogy a templom zenei vezetője és az egyes

szertartások zenei vezetője ugyanaz a személy legyen!) A szertartás énekvezetője lehet férfi szólista, lehet legalább 2-4 fős gyermek, ifjúsági vagy női énekescsoporthoz ill. lehet a szköla és annak karvezetője. Az előénekesek hagyomány magyar neve: *korátor(ok)*, kik az őskeresztény pszalmisták utódai. A korátor (vagy korátorok csoportja) a szentély és a hajó határpontján álló éneklőszéknél (kottaállvány, ülések), helyezkedik el. Helyes, ha az énekesek helyét kissé megemelik és alkalmas módon elkülönítik (mint az őskeresztény bazilikákban, vagy ma is a bizánci rítusú templomokban). A korátor(ok) liturgikus ruhát (karing vagy kappa, ünnepélyes liturgiában pluviále) visel(nek).

A korátor (vagy korátor-csoport) dolga a következő:

1. Vezeti, irányítja a nép énekét,
2. A néppel váltakozva énekel egyes liturgikus tételeket (pl. ordinárium, válaszos zsoltár, antifonális zsoltárénekek, szolozsmában alternatim himnusz, verzikulások).
3. A liturgia előírt pontjain önálló liturgikus tételt énekel (pl. tractus, a szolozsmában nagy-responzórium, stb.).

Ha szköla énekel, az az előénekes énekszerepét vagy annak egy részét átveheti, illetve a szkölából kiválhatnak sajátos feladatra szólisták (pl. verzikulárius) vagy kisebb csoportok.

A korátorokat a főkántornak kell felkészítenie és az egyes szertartásokra kijelölnie (tabulálnia).

Átmeneti idő elteltével el kell érni azt az állapotot, hogy *minden liturgikus szertartásnál legalább egy előénekes teljesítsen szolgálatot*. Egy-egy alkalommal az is elfogadható, hogy nincs orgonakíséret, és maga az orgonista jön le korálni.

Fontosnak tartjuk, hogy az Egyház régi hagyománya és a magyar egyház dokumentált szokása szerint a jó hangú gyermekénekesek korátor-szolgálatot végezzenek. Az énekes oltárszolgálat a keresztény életbe való bevezetés egyik leghatékonyabb módja.

A liturgiában való részvétel a keresztény ember örömmel vállalt és buzgón teljesített kitüntető joga. De liturgikus szolgálatot vállalni, arra felkészülni, kötelességszerűen megjeleni lemondást, fegyelmezettséget, áldozatot kíván. Ha a rendtelenséget el akarjuk kerülni, biztosítani kell a kijelöltek pontos megjelenését.

Az Egyház hagyománya és sok ország gyakorlata (éppúgy, mint a papság által természetesen elfogadott stóla-díj) indokoltá teszi, hogy a templom anyagi ereje szerint juttatást adjon azoknak, akik rendszeresen szolgálatot teljesítenek. Javasoljuk, hogy legalábbis a korátorok a szertartás után előre megállapított szerény „prezencia”-pénzben részesüljenek.

2. Az egyházzene tartalma

Az egyházi ének általános normáit X. Pius egyértelműen előírta. Eszerint az egyházi éneknek szentnek, egyetemesnek és művészi értékűnek kell lennie. Ennek értelmében a templomból kitiltjuk a világias, az egyénieskedő és a művészileg értéktelen alkotásokat.

A II. vatikáni zsinat a fentiekben túlmenően megállapította a templomi zene négy fajtájának liturgikus rangsorát. „Az Egyház a *gregorián* korálist tekinti a római liturgia sajátos énekének: ennek kell elfoglalnia a liturgikus szertartásokon az első helyet” (Liturgikus konstitúció 116. paragrafus). (A zsinat külön kiemelte, hogy ez az előírás a kisebb templomokra is érvényes, lásd uo. 117. paragrafus). Továbbá: „A vallásos *népéneket* is buzgó módon kell ápolni, úgy, hogy mind a különböző áhítatgyakorlatokban, mind a liturgikus cselekményekben fölhangozhassék a hívők éneke is” (118. paragrafus; az okmány a gregoriánt elsősorban a liturgikus szertartásokkal, a népéneket első helyen az áhítatgyakorlatokkal kapcsolatban említi). „A latin egyházban nagy tiszteletben áll a hagyományos *orgona*” (120. paragrafus). Végül szabályokat alkot a zsinat a *műzenére*, a komponált kórusmuzsikára nézve (121. paragrafus).

Gyakorlati szempontból a templomainkban használatos egyházzenet két főcsoportra oszthatjuk: liturgikus énekekre és egyházzenei betétekre:

A *liturgikus ének* szövegét közvetlenül a Bibliából és a liturgikus könyvekből veszi, tartalmában és formájában a legszorosabban kapcsolódik a szertartásokhoz. Ennek alcsoportjai:

a. Párbeszéd a pap vagy segédkezői és a nép között, továbbá alapvető liturgikus tételek anyanyelven és latinul (pl. az evangélium vagy a prefáció bevezetése, a Sanctus mint a prefáció válasza, a mise-ordinárium többi tételei);

b. A népgregorián ének anyanyelven, olykor esetleg latinul (introitusok, kommúniók, válaszos zsoltárok, a zsolozsma énekei);

c. A szkóla-gregorián („nagy-gregorián”) énektételek énekescsoport vagy szólisták előadásában latinul vagy anyanyelven (pl. tractusok, melizmatikus alleluják, az introitusok és más miserészek a *Graduale Romanum* szerint, stb.);

d. Többszólamú feldolgozások, amennyiben pontosan az adott liturgikus nap szövegeire készültek, terjedelmük és stílusok pedig nem ellentétes a liturgikus összefüggéssel (az egyházi dokumentumok itt elsősorban a XV–XVI. század alkotásait tekintik tökéletes megvalósulásnak).

A *betétek* liturgikus tételeket helyettesítenek, vagy a liturgia által szabadon hagyott helyeken szólalnak meg. Szövegeiket nem a liturgiából veszik vagy liturgikus szövegük szorosan nem az adott naphoz tartozik; stílusban, terjedelemben is gyakran már-már szétfeszítik a liturgia kereteit. Az ide tartozó alcsoportok:

a. „Kanciók”: vagyis a XV–XIX. században készült verses népénekek, szabad költésű szövegekre;

b. motetták: különféle korokból származó, vegyes, költött, vagy az eredeti liturgikus rendeltetéstől eltérően alkalmazott szövegekre írt kóruskompozíciók;

c. orgonadarabok.

A fenti felosztás egyes csoportjai között átfedések, érintkezések természetesen vannak, de tájékozódásra, világos látásra jól használható. A fenti kategóriák egyikét sem kell kizárnunk az istentiszteletből, fontossági sorrendjük, liturgikus helyük, a mindennapi gyakorlatban mutatkozó arányukat azonban gondosan mérlegelni kell.

A fenti kategóriákba nem sorolható műfajokkal szemben már nagyobb óvatosságot követelünk meg, az egyházi könnyűzenét pedig a liturgiából kizárjuk!

Az egyházmegye egységét és a helyes értékrend biztosítását szolgálva a következő tételek tudását az egész egyházmegyében előírjuk (az első csoportba tartozó énekeket körülbelül 5 év, a második csoportba tartozókat kb. 10 alatt kell megtanítani):

(I) (1) A szentmise feleletei és a „Missa mundi” (Dicsérjétek az Urat: 401-461.) magyarul és latinul. A III. Credo és a Miatyánk latinul.

(2) Liturgikus énektételek: DAU 1, 2, 3b, 3e, 6b, 6c, 23, 25c, 57, 64b, 64f, 83b, 83d, 83e, 89f, 95f, 95g, 95h, 95j, 100, 100b, 100c, 111b, 111c, 120b, 123, 124b, 124d, 130b, 132b, 142b, 144b, 155, 160c, 160f, 160h, 161b, 218, 220, 228b, 228c, 285, 303, 305, 348b-g, 351, 352, 353, 370

(3) Kanciók: DAU 3, 6, 7, 8, 17, 19, 20b, 22, 24b, 25, 26, 26, 28, 28b, 30, 34, 36b, 37, 42, 43, 43b, 52, 54, 54(b), 55, 59, 59b, 61d, 63, 65, 67, 69, 69b, 70, 71, 78b, 79, 82, 83, 84, 88(b), 89b, 90, 91, 98, 99, 103, 104, 105, 107, 118, 128, 131, 138, 142, 157, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 168b, 171, 189, 190, 191, 206, 219, 221, 222, 224, 226, 232, 233, 234, 234b, 235, 235b, 236, 237, 243, 254, 255, 265, 274, 283, 284, 287, 289, 291, 294, 309, 314, 332, 340, 341, 342, 343, 348, 355, 356, 358, 360, 365.

4. A közvasárnapi vesperáson, máriás vesperáson, lamentáción való részvételhez szükséges énektudás.

(II)(1) Liturgikus énektételek: DAU 3d, 3e, 3f, 25b, 57b, 62, 61c, 61e, 64c, 64d, 64e, 78, 83c, 89c, 89d, 89e, 95i, 95k, 96, 97, 100d, 118b, 122, 130c, 131b, 135, 136b, 136c, 137, 138b, 143b, 145b, 146b, 147b, 149b, 160, 160b, 160d, 160e, 160g, 223, 225, 229b, 231, 253b, 253c, 254b, 254c, 255b, 256b, 256c, 257b, 257c, 281b, 332b, 336c,

(2) Kanciók: DAU 3. 9, 10, 11, 22b, 24, 27, 29, 31, 33, 35, 42b, 45b, 46, 46b, 48, 49, 49b, 50b, 51, 58, 59c, 61, 61b, 68, 72, 73, 74, 93, 94, 94b, 95b, 95c, 95d, 95e, 95, 108, 109, 117, 119, 129, 130, 153, 177b, 192, 201, 202, 208, 213, 253, 258, 259, 263, 272, 278, 279, 281, 282, 295, 297, 312, 321, 344, 349, 366,

3. Legalább az adventi, karácsonyi, böjti, húsvéti, pünkösdi, oltáriszentségi, halotti vesperáson való részvételhez szükséges énektudás.

VII. A liturgikus nevelés tartalma és szervezete

A. Alapelvek

„Az Anyaszentegyház azt kívánja, hogy valamennyi hívőt vezessenek el a liturgikus cselekmények bemutatásakor ahhoz a teljes, tudatos és cselekvő részvételhez, amit magának a liturgiának a természete is követel ... Sürgetően szükséges, hogy mindenekelőtt a papság liturgikus képzéséről gondoskodjanak.” „A lelkipásztoroknak buzgón és türelmesen kell munkálkodniuk azon, hogy a liturgikus képzéssel a hívők eljussanak a belső és külső tevékeny részvételhez.” A ministránsokra, lektorokra, a templomi énekkar tagjaira nézve is azt akarja a zsinat, hogy őket „a liturgia szellemébe gondosan bevezessék s kiképezzék, hogy a maguk feladatát helyes módon és a rendnek megfelelően teljesítsék”. (Liturgikus Konstitúció 14. és 29. paragrafus).

A liturgia természetéből következik, hogy a liturgikus nevelés elsősorban nem azt jelenti, hogy elméletek közlünk, liturgiátörténetet adunk elő, sőt nem is azt, hogy hit- és erkölcstani oktatásunkat a liturgiához (pl. az egyházi évhez) hozzákapszóljuk. Mindenekelőtt magának a liturgiának szavait, szövegeit, jeleit, mozdulatait kell elsajátítani, begyakorolni.

Tudjuk, hogy „Krisztus embersége volt az Ige személyével egységben üdvösségünk eszköze” (LK 5. paragrafus), és a megtestesülés lehetővé tette, hogy „Istent látható módon megismerve a láthatatlanok szeretetére ragadtassunk általa”. Ugyanígy a liturgia is a látható, hallható, konkrét emberi szón keresztül közli az emberekkel a maga isteni tartalmát. Az ősegyházban a hit-tanulók először részesültek a szentségekben, és azután értették meg a „misztagogikus beszédekből”, hogy valójában mit nyertek el.

Minden liturgikus oktatásnak, de különösen a világi hívek és a gyermekek liturgikus oktatásának úgy kell tehát történnie, hogy először magát a szót, a jelet, a mozdulatot tanítjuk meg és gyakoroltatjuk. Az Egyház szavainak s jeleinek alázatos elfogadása és rendszeres gyakorlása közben és után kell a hívőnek megkapnia azt a legszükségesebb (rövid) magyarázatot, mely a „tudatos és cselekvő részvételhez” nélkülözhetetlen; később erre építve kell a liturgia dogmatikus tartalmát és morális kihatását tudatosítani. E hármas lépcsőfokot (tenni vagy mondani — megérteni — átélmélkedni) kell újból és újból megjárnia mindenkinek, ahányszor csak a liturgia-értés magasabb osztályába átlép.

A valamennyi keresztény hívőt érintő liturgikus katekézist kiegészíti a szolgálatokhoz alkalmazkodó oktatás. Ez esetben is a lektori, akolitusi, énekesi, diakonusi, papi liturgikus szolgálatának anyagát kell biztosan elsajátítani, és ezt kiegészítően mondani el azt, ami a megértéshez szükséges.

Végül arra hívjuk fel a lelkipásztorok figyelmét, hogy a zsinat egy útról beszél, amit türelmesen kell végigjárni: a hívőt „el kell vezetni” a teljes, tudatos és cselekvő részvételhez, a papoknak „buzgón és türelmesen” kell ezen munkálkodni. Bár a liturgia egyúttal a hit iskolája, mégsem szabad azt kívánni,

hogy a hívők magán a szertartásokon tanuljanak és értsenek meg mindent. A liturgia e tekintetben a „sacris erudiri” programját követi: elsősorban nem a magyarázatokból tanulunk, hanem magából a szent cselekményekből (sőt nem csak tanulunk, hanem általuk nevelődünk, általuk vetkőzünk ki vallási faragatlanságunkból). De a tudatos feldolgozás mégsem a liturgia, hanem a liturgikus oktatás feladata. Meg kell lenniük azoknak az iskoláknak, melyek ezt az oktatást megadják. Szükséges, hogy ezek az iskolák egymásra épüljenek, lényegében egységes szemléletet alakítsanak, és ennek biztosítására egységes felügyelet alatt álljanak.

A liturgikus oktatás ugyan minden lelkipásztor feladata, mégis ki kell jelölni az egyházmegyében ezért felelős személyeket és testületeket. A liturgikus lelkiség táplálására elsősorban a liturgikus testületek, mindenekelőtt a káptalan kötelezett. Hasonlóképpen meg kell jelölni azokat a testületeket, melyek egy körzetben vagy egy-egy szolgálat vonatkozásában (például asz-szisztencia-nevelés) kötelesek serénykedni. A liturgikus oktatásnak legfelső felelőse az egyházmegyében a kántorkanonok. Segítségére vannak az esperesi körzetek liturgikus megbízottjai.

A liturgikus oktatás teológiai tartalmát a zsinat Liturgikus Konstitúciójának I. fejezete alapján kell kidolgozni.

B. A liturgikus nevelés iskolái

1. A hívők liturgikus nevelése

a. Első lépcsőfok a *kisdedek és óvodás korúak* liturgikus nevelése a családban. A szülők imádkozzanak rendszeresen gyermekeikkel; vezessék be a templomba őket, vigyék őket az oltár, a mellékoltárok, a szobrok, a keresztút elé, és beszéljenek nekik röviden azokról. Járják el velük időnként a keresztutat, és a képet szemlélve mondják el egy-egy mondattal Jézus szenvedéstörténetét. Mutassák meg nekik a gyóntatószéket, és beszéljenek arról, hogy Jézus ott bocsátja meg, ha rosszat tettünk. Tanulják meg a gyermekek a Miatyánkot, az Üdvözlégyet, egy rövid reggeli, esti imát, asztali áldást. Tanítsák meg a gyermekeket a fohászimádságra, és néhány alkalmas rövid zsoltárversre, a Magnificat kezdő szavaira. Rendszeresen énekeljenek a gyermekkel: az évközi időben esti (reggeli) éneket, az ősi Mária-fohászt (DU 220), a megfelelő időben egy ádventi (3, 6), karácsonyi (28, 26), nagyböjti (79), húsvéti (98) éneket. Rendszeresen mondjanak el nekik bibliai történeteket (az ember teremtése és bűnbeesése, a vízözön, Izsák feláldozása, kivonulás Egyiptomból, angyali üdvözllet, Jézus születése, Jézus böjtte és megkísértése, néhány jelesebb csodatétel, Jézus szenvedése, feltámadása, mennybemenetele, a Szentlélek eljövetele). A liturgikus év érzékeltetésére használjanak ádventi naptárt vagy koszorút, betlehemet, a böjti időben takarják el a keresztet, a húsvéti időben pedig azt díszítsék fel virággal vagy zászlóval, kendővel. Időről időre vigyék el gyer-

mekeiket a felnőttek szertartásaira, hogy a gyermekek megszokják annak légkörét, okuljanak a felnőttek jelenlétéből, hallják és tanulják az énekeket! A szülők támogatására útmutató könyvecskét kell kiadni.

b. A gyermekek liturgikus nevelésének első szakasza az *elsőáldozásig* tart. Ez alatt tanulják meg a gyermekek (az alapvető bibliai, hit- és erkölcstani ismereteken kívül) a szentségek lényegét; ismerjék meg a templom főbb részeit, a szent tárgyakat; mutassuk meg nekik közelről a papi öltözeteket, a kelyhet s felszerelését. Tanulják meg a mise feleleteit, továbbá a Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus magyar szövegét (énekelve). Tanulják meg az erdélyi Magnificatot s imádkozzák azt esténként; tanulják meg énekeskönyvünk kb. 30 legfontosabb énekét (közte a 3b,64f, 100, 100b, 142b, 160f, introitusokat is). Tanulják meg a teljes Magnificat és Nunc dimittis kantikumot, és azt foglalják esti imádságukba. Elméleti ismeretként ismerjék meg a mise fő részeit, a legalapvetőbb liturgikus szimbolumok, mozdulatok jelentését; halljanak a zsolozsmáról (a laudesről, vesperásról és virrasztásról). Vegyenek részt keresztelésen, litánián, temetésen.

c. A gyermekek liturgikus nevelésének második szakasza a *bérmálásig* tart. Ez alatt tanulják meg a szentmisén való tevékeny részvételt, ismerkedjenek meg a liturgikus szolgálatokkal. Tanulják meg és imádkozzák a 15–20 legfontosabb zoltárt, a mise részeit. Memorizáljanak 15–20 könyörgést az Egyház liturgikus kincstárából. Tanulják meg a liturgikus nyelv legfontosabb kifejezéseit (kulcs-szavait), ismerjék meg a zoltárok keresztény értelmezését, elemezzék az Egyház néhány jeles szövegét (Te Deum, Exsultet, keresztkút-szentelési prefáció, nagy ünnepek miseszövegei). Ismerjék meg a rendkívüli szertartások, elsősorban a nagyhét felépítését, részeinek jelentését. A VI/B. fejezetben felsorolt kötelező énekek első csoportjának legalább kétharmadát tudják csoportosan énekelni. Tanuljanak meg részt venni a vesperásban. tanulják meg kezelni a „Dicsérjük az Urat” énekeskönyvet és a Népszolozsma kötetet. Mindezek az ismeretek a bérmálási vizsga anyagába tartoznak.

d. *A hívek liturgikus nevelése.* A prédikációt, missziós és lelkigyakorlatos beszédek, a különféle oktatási alkalmakat, vallásos összejöveteleket fel kell használnunk liturgikus oktatásra; a szertartások előtt is jó alkalom nyílik azok rövid magyarázatára. Szoktassuk híveinket az imádságoskönyv használatához, és ajánljuk nekik —korukhoz, életállapotukhoz illő— liturgikus könyveket, népszerűsítő munkákat!

A hívek liturgikus oktatásának is első lépése az, hogy őket a szertartásokon való tevékeny részvételre rászoktatjuk. Idézzük gyakran emlékezetükbe a zsinatnak e mondatát: „A liturgia szent cselekmény, amelynek hatékonyságát az Egyháznak semmi más cselekedete rangban és mértékben el nem éri” (LK 7. pont).

Szoktassuk őket a misén kívül a zsolozsma rendszeres közös és egyéni végzéséhez, továbbá az ünnepi időkhöz kötött szertartásokon (gyertyaszentelő, nagyhét stb.), a litánián, keresztúton való részvételre is! Minden alkalmat használjunk fel arra, hogy egyes szavak, kifejezések, jelek értelmét egészen röviden a hívők emlékezetébe idézzük. A prédikációkban gyakran idézzük a hívek emlékezetébe vésett bibliai és liturgikus mondatokat, szövegeket, imádságokat és énekeket. Időnként (egy-egy prédikációban, lelkigyakorlatos beszédben) mélyedjünk el bőségesebben a liturgia gondolatvilágában, felhasználva a Liturgikus Konstitúció I. fejezetét, az egyházatyák és a hiteles újkori mesterek (Marmion, Guardini, Szunyogh Xavér és mások) írásait.

2. A ministránsok, asszisztensek és liturgiavezetők nevelése

a. A *ministránsok* rendszeres oktatásáról a plébánosnak kell gondoskodnia, a munkát megosztva segítőtársaival és a ministránsok élére állított főministránssal. A korosztályuknak megfelelő hittani ismereteken felül a gyermekeknek meg kell tanulniuk a mise, a vesperás, a litánia menetét, az azon való szolgálat részletes rendjét. A megfelelő időben alaposan be kell gyakorolni a rendkívüli szertartások ministrációs szokásait. Gyakorolni kell a járást, fordulást, a párok egymás melletti és szimmetrikus mozgását a szentélytérben, a kéz- és fejtartás, a liturgikus tárgyak kezelését és tartását (pl. gyertyatartó, tömjénező). Ismerjék meg a ministránsok a liturgikus tárgyak, könyvek és öltözetek nevét, használatát, szimbolikáját! Részletesen ismerkedjenek meg templomuk minden részletével! Tanulják meg fejből az alapvető liturgikus szövegeket! Mindemellett életkori sajátáguknak megfelelően és kis lépésekben előre haladva ismerjék meg a liturgikus szövegek és jelek egyszerű magyarázatát, a liturgikus lelkiéletnek és teológiának alapelemeit.

A ministráns-csoport összejövetelein kell meghatározni és írásban rögzíteni (tabulálni) a szolgálatok hetirendjét is, oly módon, egyetlen szertartás se maradjon ministráns nélkül.

A gyermekek ministráns-neveléséhez tartozik az is, hogy időről időre ministráns-találkozóra, zárándoklatra, tanulmányi kirándulásra vezessék őket.

A gyermekek előrehaladásuknak megfelelően két alkalommal tegyenek vizsgát: az első vizsgán (kb. 8–9 éves korban) igazolják, hogy mások mellett képesek illő módon ellátni a ministráns-szolgálatot, a második vizsgán (kb. 10–11 éves korban) igazolják, hogy bizonyos önállósággal is képesek e szolgálatra. Az első vizsga után kapjanak megkülönböztető jelvényt, a második vizsga után átléphetnek az asszisztencia-csoportba.

b. Az *asszisztencia-képzés* tartalma kettős: egyrészt a liturgia mélyebb ismeretébe bevezetni a fiatalokat, másrészt megtanítani őket az akolitus és lektor feladatának ellátására. Az akolitusok csoportjában a liturgia teljes terjedelmében meg kell ismerniük a szertartások értelmét és a szolgálat valamennyi rituális elemét; a lektoroknak viszont a különböző felépítésű szövegtípusok megérté-

sébe és a hangos felolvasás, valamint recitálás technikájába kell szakszerű bevezetést kapniuk. Az asszisztencia-képzés alapjait a plébánián kell lerakni, de körzetenként (esperesi kerületenként) megrendezett tanfolyamokon, nyári iskolákon kell a tudást elmélyíteni és tökéletesíteni az adott szolgálatban nagy tapasztalattal bíró vezetők segítségével. Az asszisztencia tagjainak bevezetést kell kapniuk az igényesebb liturgikus lelkiéletbe is: meg kell tanulni a közös és magánzsolozsmázást, részletesen kell tanulmányozniuk a nagyhét szertartásrendjét. A képzés során gyakorolják a legfontosabb énekeket is.

Az asszisztencia-képzésre a második ministráns-vizsgát letett legalább, 12 éves gyermekekből kell az erre hivatottakat kiválasztani. Képzésük körülbelül egy évig a plébános felügyelete alatt történik; az alkalmasnak és hűségesebb bizonyult fiatalok nevét az esperesi kerületenként megbízott archidiakonusnál be kell jelenteni, és a további képzés után a 15 évet betöltött ifjakat hivataluk ellátására a püspök (vagy általa megbízott pap) benedikálja. A benedikáltak nevét továbbra is jegyzékben kell őrizni, és lelki fejlődésükre esperesi kerületenként gondot kell viselni, különös tekintettel az esetleges papi hivatás-ébredésre.

c. A *licenciátusok és diákonusok* képzéséért legfelső fokon az egyházmegyei archidiakonus felelős.

A *licenciátusok* bár felszentelés nélkül, de viszonylagos önállósággal szervezik a liturgikus életet templomukban, imádságot, litániát, zsolozsmát vezetnek, külön engedéllyel temetnek és esketnek, a ministránsok és asszisztensek liturgikus képzését végzik, és a misében részlegesen diákonusi funkciót látnak el. E tisztre nagy liturgikus tapasztalattal rendelkező, legalább 30 éves, jó életvitelű férfiak választhatók, akiket az esperesi kerületben tanfolyamokon képeznek ki e feladatra és vizsgáztatnak központi követelményrendszert követve. E férfiakról az egyházmegyei központban is nyilvántartást vezetnek, hivatási gondozásukra gondot fordítanak; időről időre bekapcsolódnak a székesegyházi liturgiába, liturgikus lelkigyakorlaton gazdagítják tudásukat és lelkiéletüket.

A *diákonusokat* a püspök a papi rend legalsó fokozatában részesíti, bár munkájuk a *licenciátusoké*hez hasonlít, de azon felül papi jellegű elemeket is tartalmaz. A püspök engedélyével prédikálhatnak, egyes szentségeket kiszolgáltathatják, korlátozott mértékben helyi szintű liturgikus döntéseket hozhatnak. Képzésük a *licenciátusokén* felül teológiai kurzusokat és vizsgákat is magában foglal, a papi életmód, lelkület és fegyelem elsajátítására pedig meghatározott rend szerint a szeminárium zárt közösségében töltenek el bizonyos időt. A diákonusok felszentelésüknél fogva kötelesek a rájuk bízottakért imádkozni, és a zsolozsmának a püspök által meghatározott részét naponta elvégezni. A diákonusi rendbe 30 évnél idősebb olyan férfiak választhatók, akik előzőleg már a liturgikus szolgálat alsóbb fokában tevékenykedtek. Kiképzésüknek legalább 3 évig kell tartani, és annak során fel kell készíteni őket arra, hogy maguk is képesek legyenek a liturgikus nevelésben vezető szerepet vállalni.

3. Az egyházzenei képzése és nevelése

a. Az egyházzenei képzése három fokozatban történik:

1. A *szkóla-énekesek* a szkólavezető felügyelete alatt saját templomukban kapják meg az alapképzést. Megtanulják a hívek számára is előírt énekeket, jól megtanulnak zsoltározni, az arra alkalmas énekesek megtanulnak ellátni szóló-szerepeket is (pl. válaszos zsoltár vezetése), továbbá megtanulnak részt venni nehezebb gregorián vagy könnyű többszólamú tételek éneklésében. Megismerik a szertartásokat, beleértve a zsolozsma 4 óra-típusát (laudes-vesperás, kompletórium, virrasztó zsolozsma, kishóra). Megtanulják a kórusban való viselkedés szabályait és az énekeskönyvek kezelését. Liturgikus alapismereteket szereznek (a liturgia hittani alapjai, a szertartások felépítése, az egyházi év, a templom és berendezése).

A szkólába felvett énekeseket egy év próbaidő után plébánosok a liturgikus ruhába (kappa) ünnepélyesen beöltözteti. Miután alaposabb gyakorlatot szereztek, vizsgát tehetnek, és erről bizonyítványt kapnak.

2. Az *előénekesek* (pszalmisták) képzését körzetenként (esperesi kerületenként) kell megszervezni. E képzési forma alsófokú kántoriskolának felel meg. A képzés főiránya a liturgikus énekvezetésben való magas fokú jártasság megszerzése úgy, hogy a végzettek önállóan is képesek legyenek egy szertartást énekszolgálatát levezetni („korálni”).

A képzésnek a következőkre kell kiterjednie: az egész év miséinek népgregorián- és népénekanyaga (egyedül is!); a Népszolozsma valamennyi szertartása és összes éneke; a különleges szertartások, elsősorban a nagyhét (de ezen kívül a litániák, temetések, esküvők stb.) liturgikus és énektrendje; mintegy 20-25 latin gregorián tétel ismerete, ebből 10 fejből; a korálás rendje; gyakorlat gyermekek énektanításában. Meg kell tanulniuk kottát olvasni egyszólamú liturgikus dallamok és könnyű kétszólamú motetták szintjén; meg kell tanulniuk egyszerűbb darabok vezénylését; ismerniük kell az orgonát és harmóniumot annyira, hogy bármely dallamot el tudjanak azon játszani, szükség esetén nagyon könnyű kíséreteket manualiter megszólaltatni; ismerniük kell az orgona szerkezetét és védelmének elveit.

Az előénekes-képző időszakos iskola formájában működik. A zenei képzésen kívül elméleti oktatást (hittan, liturgika) és gyakorlatokat (közösén végzett szertartások, zsolozsmák) is magában foglal. Az előírt tananyag elvégzése után a növendékek az iskolát képesítő vizsgával zárják, és ha előmenetelük és életmódjuk megfelelő, akkor őket az Egyház ősi szokásának megfelelően lektori áldásban lehet részesíteni.

3. A *kántorképzés* feladata az, hogy a templomok zenei igazgatóinak felkészítéséről gondoskodjék. Ezek a már korábban kialakult elvek alapján az egyházmegyei zenei bizottság ellenőrzése alatt működnek. Tantervüket, követelményrendszerüket úgy kell összeállítani, hogy a szkóla- és előénekesképzés eredményeire építsenek, azt továbbfejlesszék. A szertartások szélesebb skáláját

kell itt megismerni, jártasságot szerezni a „nagy-gregorián” tételek és igényesebb, többszólamú kórusdarabok éneklésében, betanításában, vezényletében.

A képzés végén a növendékeknek a zenei szakközépiskolák szintjén kell tudni kottát olvasni és a gyakorlatban szereplő valamennyi éneket legalább egyszerű kísérettel, legalább manualiter orgonán kísérni, könnyebb elő- és utójátékokat előadni. A záróvizsga letétele után *énekes-kántori* oklevelet nyernek.

A hangszer kezelésében nagyobb előgyakorlattal érkező fiatalok a kántorképzőben szakszerű orgonaoktatásban is részesülhetnek, akik a tanfolyam elvégzésekor képesek a nép énekét manualiter-pedaliter kísérni, igényesebb elő- és utójátékokat előadni, orgonakíséretes kórusművekben közreműködni. A záróvizsga letétele után *organista-kántori* oklevelet nyernek.

Ennél magasabb szintű egyházzenei képzést a főiskolák és egyetemek adhatnak. Ezek egyetemi autonómiáját az Egyház tiszteletben tartja. Ha tanterveik az egyházi elvárásoknak megfelelnek és az államvizsgákon egyházi biztos ellenőrizheti az eredményeket, az elnyert diplomák megkapják az egyházi elismerést is. Ugyanez vonatkozik azokra a posztgraduális mesteriskolákra, melyek nemzetközi érvényességű egyházzenei doktori fokozatot adnak.

A templom egyházzenei vezetésére legalább kántori oklevéllel rendelkező egyén nevezhető ki. Az ő felügyelete alatt azonban az egyes szertartásokat előénekesi oklevéllel rendelkezők is vezethetik, akik ezért díjazásban részesülhetnek.

A nagyobb templomok egyházzenei vezetésére a képzés teljes kiépülése után csak főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők pályázhatnak. Az egyházmegye zenei vezetését pedig „DMusSac” doktorátussal bíró vezető és a székesegyház kanonoka együttesen látja el az egyházmegyei zenei bizottság által támogatva.

4. A papnövendékek liturgikus nevelése

A zsinat liturgikus megújulás zálogát a *papok* alapos liturgikus és zenei képzésében látja (LK 14-17, 115. paragrafus.). Egyházmegyénkben ennek három fokozatban kell megvalósulnia:

a. A papnövendékek az 1–2. évben felfrissítik korábbi gyakorlati és elméleti liturgiai ismereteiket, pótolják esetleges hiányaikat. Meg kell tanulniuk fejből a legfontosabb liturgikus szövegeket és énekeket (ezzel együtt hangtechnikai képzésben is kell részesülniük). E két év során klasszikus liturgikus szerzők írásai alapján 15–20 zsoltár *liturgikus* magyarázatát kell átélmélniük. Meg kell tanulni a liturgikus könyvek kezelését. Naponta részt kell venniük legalább a laudes és vesperás kórusimában, az évben 8-10 alkalommal virrasztó zsolozsmán is. A seminaristák rendszeresen és testületileg vegyének részt a székesegyházi szertartásokon; tanulják meg a liturgikus fegyelmet és magartási szabályokat! Gyakorolják be és rendszeresen lássák el az asszisztencia-

és korátor-szolgálatot! Az Egyház régi hagyományainak megfelelően a liturgikus éneket tekintsek a papképzés egyik fő tantárgyának!

A liturgikus konstitúció 36. pontjának szellemében a szemináriumban — előre megállapított rend szerint a hó egy hetében vagy hetenként legalább két alkalommal— tartsanak latin nyelvű szentmisét; a zsolozsma bizonyos részeit is imádkozzák felváltva hol latinul, hol anyanyelven. A papnövendékek kapjanak intenzív latin-oktatást, és az épüljön elsősorban a liturgia szöveganyagára.

A kispapok spirituális képzését is át kell hatnia a liturgikus objektivitás szellemének. A dogmatikai oktatásban sűrűn utalni kell a megfelelő liturgikus szövegekre mint teológiai locusokra, hogy a papnövendékek felismerjék a tiszta hit és tiszta liturgia összefüggését, és a „lex credendi legem statuat supplicandi” törvény tényeleges érvényességét.

b. A következő két év alatt három irányban kell elmélyedniük: Folytatniuk kell a zsolnármagyarázatok és -elmélgések sorát, most már kiegészítve az Egyház orációinak (főként a collectáknak) értelmezésével. Kezdgék meg az egyházatyák liturgiamagyarázó homíliáinak tanulmányozását. Emellett ismerkedjenek meg a liturgikus lelkiélet nagy mestereinek fő műveivel. Szüntelenül folytassák az a) pontban leírt liturgikus gyakorlatot.

c. A felszentelés előtti évben a fenti tanulmányok és gyakorlatok folytatása, továbbá a szentségi teológia és a misztérium-teológia megismerése mellett rendszeresen gyakorolják a misézést és más szertartások végzését mind anyanyelven, mind latinul. Gyakorolják be a papra tartozó liturgikus recitációkat, intonációkat (pl. prefáció, capitulum). Különös figyelmet fordítsanak a nagyhét szertartásainak begyakorlására. Mindezt kísérik szertartásmagyarázatok, és végezzenek a lelkiélet nagy mestereinek írásai alapján rendszeres elmélkedést a szentmise misztériumáról és az egyházi év liturgikus szövegeiről (pl. himnuszok, könyörgések, elsősorban a superobláták).

Mindezt hassa át az a meggyőződés, hogy nemcsak az Egyház, de a pap életének is forrása és csúcspontja a liturgia végzése, és míg a pap számos tanító, szervező munkáját átadhatja világiaknak, az ordinációban az örök Főpappal egyesült személyként csak ő imádkozhat híveiért és ő végezheti el az áldozat bemutatását. Hiába buzdítja a pap híveit Isten dicséretére és szeretetére, ha belőle nem sugárzik az imádságos papi lelkület. Mert ugyan Isten iránti szeretetünknek a felebarát szeretetében kell megmutatkoznia és gyümölcst hoznia, de az Isten iránti szent szerelmet mégis az imádság és az áldozat táplálja.

Függelék: A liturgia szolgálatára rendelt könyvek

Ahhoz, hogy a liturgiát a legkisebb templomokban is rendben, helyesen és méltóképpen végezzék, a következő évek során egyházmegyénknak részletes szabályozásokat és különféle könyveket kell a papok és hívek használatára kiadni. Ezért elrendeljük, hogy a hivatalos mise- és szolozsmakönyveken kívül a főpásztor tekintélye alatt a következő könyvek bocsáttassanak közre:

Ceremoniále, mely lerögzíti a szertartások alatt előírt mozgások, mozdulatok, viselkedés rendjét főként pedig a diakonus, asszisztencia, ministránsok tenni-valóit;

a hivatalos liturgikus könyvek alapján kerüljön kiadásra a székesegyház consuetudinariuma, mégpedig oly módon, hogy az mintául szolgáljon az egyes templomok szokáskönyveinek elkészítéséhez;

jelenjék meg a körmeneteket, szentelményeket, ájtatosságokat tartalmazó Rituále és Praeoperator;

jusson el elegendő számban minden plébániára az énekes Népszolozsmakötet;

jelenjék meg egy kötetben a nagyhét teljes szertartás-anyaga, mégpedig egy teljesebb változatban a pap, a szolgálattevők, énekesek részére, és egy rövidebb változatban a hívők részére;

készüljenek tankönyvek és útmutatók az általános liturgikus képzéshez, de külön is a ministránsok, a sekrestyések, a szkóla-énekesek használatára;

készítsenek könyvet a szülők számára, mely útmutatást ad, hogyan vezessék be kicsiny gyermekeiket az imádságba, a liturgiába, az Egyház közösségébe;

készüljön gyűjtemény a szkólák és az énekkarok számára, melyek a szertartások alatt alkalmasan beilleszthető, a kritikát liturgiai és művészi szempontból egyaránt kiálló darabokból!

Ezen kívül megkívánjuk, hogy minden templom legyen felszerelve misekönyvvel, olvasmányos könyvvel, szolozsmáskönyvekkel, beleértve a népszolozsmát is, egyéb szertartáskönyvekkel, orgonakönyvvel és elegendő számú (szükség esetén a népnek is kiosztható) népénekeskönyvvel.

Végül kívánatosnak tartjuk, hogy az egyházi tudományok előrehaladásának lelki gyümölcseiképpen az egyházmegye alapításának ezredik évfordulójára jelenjék meg új, a Vatikáni Zsinat rendelkezéseivel és korunk szükségleteihez adaptált kiadásban az erdélyi egyházmegye ősi officiuma, és az legalább egyes ünnepi alkalmakkor liturgiai használatba vétessék.

*

A következő oldalon: A Dicsérjétek az Urat c. Római Katolikus Népénektár (1993) orgonakíséretes, Geréd Vilmos által összeállított kiadásából (Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség 1998). A rendkívüli jelentőségi könyv ismertetésére későbbi számunkban visszatérünk. A könyv magyarországi terjesztésének megszervezése a közeljövő sűrűtől feladata.

Olv. k. énekek

V/1. Szentjeidnek testét \ddagger vadállatok elé adták, * szolgálid tetemét madarak / étkéül.

N: A GONOSZOK...

V/2. Az okatlanok szemében \ddagger holtaknak tűnnek, * de ők már a béké/ben vannak.

N: A GONOSZOK KÍNZÁSA... AZ IGAZ LELKEK...

ALLELUJA

V/ Drágalátos az Úr / szemében * az ő szentjeinek / halála. Alleluja. Vagy:

V/ Téged dicsér, / Urunk, * a mártiroknak fényes / serege. Alleluja.

(\ddagger A bőjti időben helyette Traktus: 647/ C sz.)

(Az igaz nem ingadozik, mert az Úr erősíti meg az ő kezét.)